

KÖZLEMÉNYEK

Sylvester János saját kezű számlája 1544-ből. Bécsi működéséről igazán nagy újdonságot nem tudunk meg Balázs Jánosnak a legfontosabb forrásokat közlő könyve óta.¹ Ezúttal is csupán kiegészítést adhatunk. Sylvester János első bécsi éveit ugyan néhol csak feltételezésekkel lehetett rekonstruálni, ám a legfontosabb következtetések mindmáig érvényesek. Az 1543/44-es téli szemeszterben lett a héber nyelv tanára (professor hebraicarum litterarum)² mint a Ferdinánd hívására nyilván elsőként érkezett külföldi tudós.³ Balázs János alapos vizsgálódás nyomán szól a császár kívánságára Bécsbe érkezett professzorok szakterületéről és évi fizetéséről, de Sylvester esetében források híján — tanácstalan: „ekkor fizetéséről nincsenek adataink. Egy későbbi, 1550—52-re vonatkozó feljegyzés szerint évi fizetése 52 arany volt.”⁴ Ez újabban előkerült dokumentum legalább három szempontból érdemel figyelmet: elsősorban azért, mert autográf, másodsorban mert autográf nyugta negyedévi fizetéséről, harmadsorban pedig a hazai irodalomban nem szereplő filozófiai doktor, Stephanus Raiffperger (Reiffberger, Reifberger, Raifberger) miatt.⁵ A monográfus, Balázs János nem téved, amikor visszakövetkeztet: a héber nyelv magyarországi tanára 1544-ben 13 rénes forintot vesz fel negyedévi illetményeként a bécsi egyetemen.⁶

¹ BALÁZS János: *Sylvester János és kora*. Bp. 1958. A szerző bőven idéz a legfontosabb hozzáférhető forrásokból, vö. ASCHBACH J.: *Geschichte der Wiener Universität Bd. I - III*. Wien 1865 - 77., ill. SCHRAUF Károly: *A bécsi egyetem magyar nemzetének anyakönyve 1453 - 1630*. Bp. 1902. Sylvester bécsi működését más szempontból is tárgyalja: DÁN Róbert: *Humanizmus, reformáció, antitrinitarizmus és a héber nyelv Magyarországon*. Bp. 1973.

² A kinevezés idejét illetően valószínűleg Balázsnak van igaza, vö. BALÁZS János *i. m.* 331 - 334.

³ BALÁZS *i. m.* 334.

⁴ BALÁZS *i. m.* 331.

⁵ A korrallal foglalkozó s magyar vonatkozásokat is érvényesítő szakirodalom nem említi, jóllehet feltétlenül számításba kell venni. Vö. *Die Matrikel der Universität Wien, Band III*. Wien Köln Graz 1971. „Anno ab incarnatione Ihesu Christi mundi salvatoris MDXLV die 14. Aprilis, qua erat festum Tyburtii et Valeriani martyrum in huius famigeratissimi almiq̄ue studii Viennensis rectorum electus est Stephanus Raiffperger philosophiae doctor, canonicus Viennensis parochus verbiq̄ue dei exclamator apud divi Iheronimi monasterium Viennae. In cuius rectoratu subscripti nomina sua in huius inclytae academiae album dederunt,” ill. 1545-ben a *Catalogus rectorum et illustrium virorum Archigymnasii Viennensis . . . ab a. 1237 ad a. 1644 per Jonam Litters, Viennae Austriae 1645. 336. és 337. recto*: „M. Stephanus Raiffperger. Mortem subiit Ioannes Rosinus Orator eximius et Poeta insignis, Liberorum Ferdinandi I. Caesaris Praeceptor, 13. Praepositus et Cancellarius Acad. Viennensis.” Ugyanez a szöveg szerepel M. Stephanus Raiffberger, Canonicus Viennensis név alatt: SORBAIT, Paulus de: *Historia archigymnasii Viennensis . . . Viennae Austriae 1669*.

⁶ A számla lelőhelye: Österreichische Nationalbibliothek Ser. nov. 4 276. (Akten von 1503 - 1783. 329 ff. in verschiedenen Formaten. Quittungen, Briefe, Urkunden, kaiserliche Rechtsentschreiben) fol. 264.

A levél r. jobb felső sarkában:

Hyb(er)n(al)i
Ang(ariae) Innotat
13 fl(orenos)
Anno D(omini) 44
H(ungaria)

A levél v.:

Ego Mag(ister) Joannes Sylvester Hebraicarum L(itte)rarum P(ro)ffessor publicus fateor per P(raese)ntes L(itte)ras me stipendiu(m) meu(m) accepisse vi(deli)z(e)t flor(enos) Renenses 13 pro Angaria que (incipi)* est Cineru(m) Annj 44. Idq(ue) a Magistro St(e)ph(a)no Raysperger Archiducalis collegij id** t(em)p(or)is priore

Magyar fordítása:

levél r.

A téli negyedévre bekönyvel 13 forintot
1544 esztendőben,
a Magyar nemzet terhére

levél v.

Én, Sylvester János mester, a héber irodalom nyilvános tanára elismerem jelen levelemmel, hogy megkaptam illetményemet, tudniillik 13 rénes forintot a 44. esztendő hamvazószerdán*** esedékes negyedévre, mégpedig Raysperger István mestertől, a főhercegi kollégium idő szerinti priorjától.

KARÁCSONYI BÉLA MONOK ISTVÁN ÖTVÖS PÉTER

Adalék a „Debreceni Biblia” történetéhez. Komáromi Csipkés György bibliafordításának és a kinyomtatott példányoknak történetét legutóbb Márkus Mihály foglalta össze a *Theológiai Szemle* lapjain.¹ A fordító halálának háromszázadik évfordulóján megjelent tanulmányból kitűnik, hogy a kutatás sokáig csak hézagosan tudta rekonstruálni az elkobzási históriát,² s a kérdések igazi és majdnem teljes megoldását Szimonidesz Lajos közleménye³ tartalmazta. Szimonidesz az Országos Levéltárban folytatott cenzúratörténeti vizsgálódásai közben szerencsésen megtalálta, és — közleménye szerint — kiadásra is előkészítette a „Debreceni Biblia” aktacsomóját. Az eset cenzúratörténeti következményeiről Sashegyi Oszkár adott átfogó képet a magyarországi állami könyvcenzúra kialakulásáról írott tanulmányainak egyikében.⁴

A történet vázlatosan a következő. Mivel a korábbi protestáns bibliafordítások nem adtak teljesen autentikus verziót, példányaik pedig nagyon megfogyatkoztak, Komáromi Csipkés György, az akadémiaikat járt tudós tanár hazatérte (1653) után új fordítást készített. A kiadás azonban elhúzódott. (Először Apafi Mihály fejedelem vállalta magára a költségeket, de halálával a mecénás veszett el, majd a XVIII. század elején a debreceni nyomda leégése és csak lassú újraindítása akadályozta a nyomtatást.) A debreceniek végül Campegius Vitringa, leydeni tipográfusnál rendelték meg a köteteket. 4000 példányra kötöttek szerződést. Az 1718. év elejére már a korrektúra is készen volt, az év végén pedig 3000 kötetet hajón Danzigba indítottak, majd onnét szekéren szállították a 12 ládányi könyvet a lengyel magyar

* kihúzva

** *eiusdem* (?)

*** 1544. február 27.

¹ MÁRKUS Mihály: *Komáromi Csipkés György Magyar Bibliája*. *Theológiai Szemle* 1978. 3. 4. 84–93.

² ILLENSY János: *Komáromi Csipkés György bibliája*. *Magyar Könyvszemle* 1889. 138–146.

³ SZIMONIDESZ Lajos: *A „Debreceni Biblia” sorsa*. *Magyar Könyvszemle* 1940. 236–241.

⁴ SASHEGYI Oszkár: *Az állami könyvcenzúra állandósulása Magyarországon (1706–1725)*. *Magyar Könyvszemle* 1969. 321–338.

határra. Debrecen városa 1719. február 17-én, még mielőtt Duklába érkezett volna a szállítmány, az uralkodóhoz fordult behozatali engedélyért. III. Károly február 24-én adta ki a rendeletét: a könyvek csak alapos cenzúra után kerülhetnek az országba. (Ugyanekkor foglalták le két hazatérő protestáns diák könyveit is, mert nem kérték az engedélyezést.) A vizsgálattal Erdődy Gábor Antal, egri püspököt bízta meg. Erdődyről máshonnan is tudjuk, hogy a protestánsoknak harcos ellensége volt, most is nagy energiával látott munkához. A 2884 kötetet — közben ugyanis kaptak néhány példányt a debreceniek, néhány pedig másokhoz került — június 14-én vitték Kassára, a kancellária épületébe. Erdődy azonban rögtön közbelépett: sikerült elérnie, hogy a Bibliák a jezsuitákhoz kerüljenek. Magát a vizsgálatot Bossányi András, a későbbi római magyar gyóntató és Túróczi Ferenc vezették. Egy év múlva elkészült a jelentés, miszerint a kötetben nem pusztán kihagyásokat, tévedéseket, félrefordításokat stb. lehet találni, hanem számtalan eretnokséget is. Közöttük a legtúrhetlenebb a Máté 28:19. fordítása, ahol a kereszteleési formulában „nevére” (ad nomen), nem pedig „nevében” (in nomine) szerepel. A debreceniek szerint a hiba abból származik, hogy a nyomdász nem tudott magyarul — a korrektúrázást természetesen magyarok végezték! —, de kötelezik magukat a tévedések s leginkább az inkriminált hely kijavítására. Erre az uralkodó elrendeli a könyvek kiadását (1720. július 29.), azzal a feltétellel, hogy ha elmulasztják a javítást, vagy elvesztés terheli őket. Ezt már nem vállalja a debreceni egyház, és csak 1723. május 31-én kéri újra a köteteket. Ekkor miniszteriális konferencia ül össze az ügyben, a király elé terjesztik a kiadási javaslatot, ő pedig engedélyezi. A 2884 példány azonban sohasem jutott el a megrendelőhöz. Noha III. Károly 1723. június 23-án utasította Erdődyt és a szepesi kamarát, hogy feltétel nélkül adják ki a könyveket, a püspök nem hajtotta végre a rendeletet. Már nem ebből az aktacsomóból, de tudjuk, hogy a debreceniek évekkel később (1739, 1741) újra és újra kéri a kiadás engedélyezését. A század végéről olyan híreink vannak, hogy Barkóczy Ferenc, Erdődy utóda máglyára hordatta a könyveket, illetve az egri püspökség pincéiben pusztultak el. 1789-ben megérkeztek ugyan Debrecenbe az első szállításkor külföldön maradt Bibliák, ezek viszont egy danckai árvíz következtében csaknem kivétel nélkül használhatatlanná váltak.

Szimonidesz az akták tartalmi ismertetését így fejezi be: „A továbbiakra nézve felkutatandó Erdődy Gábor Antal előterjesztése az 1723. június 23-án kelt rendelet ellen, amiben megindokolja, miért nem tesz eleget az uralkodó rendeletének”. Úgy tűnik, Szimonidesz figyelmét ekkor még elkerülte Széll Farkas közleménye,⁵ ahol Erdődynek egy datálatlan beadványát olvashatjuk, de a szövegből kiderül, hogy a rendelet után készült. Választ azonban még ezzel együtt sem kapunk a kérdésre: hogyan maradtak a Bibliák az egri püspök kezében. Erdődy ugyanis az előterjesztésben a korábbi rendeletekre hivatkozva azt kéri, hogy vagy kötelezzék magukat a debreceniek a hibák kijavítására (az említett feltétellel), vagy adjon neki újabb lehetőséget az uralkodó bebizonyítani, hogy nemcsak a Máté 28:19. fordítása, de számtalan más eretnokség is található a kötetben.

A megoldáshoz valamivel közelebb visz Erdődynek az a levele, amely nemrég került elő az OSZK kéziratárában. Az autográf levél a Quart. Lat. 2575. jelzetű, négykötetes kézirat második kötetének 56-57v lapjain található. A kézirat címe *Epistolarium Societatis Iesu in Hungaria*, de nem kizárólag leveleket tartalmaz, hanem más műfajú jesuitica-anyagot is a XVI—XVIII. századból. A levél Kiriz Ferenc, nagyszombati rektornak szól, a keltezés 1723. október 9., Prága, tehát az ügy közvetlen dokumentumainak legkésőbbike.

A levélben a Biblia ügyén kívül is főként a protestánsokkal folytatott küzdelem eredményeiről számol be a püspök. Hírül adja, hogy megfogalmaztak egy előterjesztést a bozoki protestánsok ügyében, s át is adták az uralkodónak; hogy rendeletet kap Zemplén és Ungvár vármegye a körmenetek megzavaróival szembeni eljárásról; s megemlíti az udvar Bécsbe indulásának előkészületeit. Mindezeknél fontosabb azonban újtjának is ez volt a célja —, hogy az elkobzott könyvek ügye jó irányban látszik megoldódni.

⁵ SZÉLL Farkas: *Újabb adalék Komáromi Csipkés György bibliájához*. Magyar Könyvszemle 1890. 136-145. 1945-ben, az *Egyháztörténetben* megjelent tanulmányában (A „Debreceni Biblia” viszontagságai és elnyomása) viszont már hivatkozik Szimonidesz erre a közleményre.

Elmondja, hogy október 7-én fogadta az uralkodó. Nemesak egy „memoriale”-t nyújtott be neki – ami talán azonos a Széll Farkas által közölt előterjesztéssel –, de támogatását kérve részletesen kifejtette mindazt, ami az üggyhez tartozik. Őfelsége kegyesen meghallgatta, majd azt válaszolta: „nem akarja, hogy a Biblia miatt előítélettel legyenek a katolikus vallással szemben, hanem az ügy alapos kivizsgálása után újabb rendeletet fog hozni”. Elérte azt folytatta, hogy nem kell kiadnia a debrecenieknek a köteteket, miként az utolsó rendelet alapján kellett volna. Levelehez csatolja a „memoriale” másolatát, amiből látható – mondja –, hogy a protestánsok minden eszközt felhasználnak a katolikus vallás védőbástyáinak aláaknázására, tehát nem csoda, hogy kisebb dolgokban eredményeket érnek el. A Biblia ügyében is ez történhetett volna; mert ha Isten nem ad neki erőt, nem halogatta volna a királyi rendelet végrehajtását, az utazás minden nehézségét és fáradsalmát vállalva nem igyekezett volna az uralkodóhoz, hogy pontosabban informálja az ügyről, a kötetek pedig „nagy diadallal (t. i. a protestánsokéval) és a lelkek veszedelmére” (cum magno triumpho, animarumque jactura) szétszattak volna.

Tehát annyit biztosan megállapíthatunk, hogy az egri püspök a Biblia átadását nem akadályozhatta meg, csupán a rendelet végrehajtását halogathatta. Továbbá feltételezhetjük, hogy az október 7-i audencia után újabb vizsgálat következett, aminek eredménye a katolikus fél számára volt kedvező, s a kötetek kiadását királyi utasítás tiltotta meg.

Lit. R. D. Franc. Kiris Rectori Tyrn.^a
Pragae 9 8-bris 1723

Admodum Reverende in Christo Pater
mihi observandissime

Informationem A. R. P. V-ae, in negotio Bozokiensium acatholicorum, Excellentissimo Domino Episcopo Nitriensi datam, communicavi cum Reverendissimo P. Tönneman, et uno magno ministro religionis catholicae in hac augusta aula revera magno protectore. Et quia A. R. P. V-a rogabat praefatum D. Nitriensem, ut per aliquem memoriale Suae Majestati Serenissimae porrigendum concipi curaret, offerendo se libenter fatigium conceptistae persoluturum, considerata ideo praepremis causa, quae omnino Dei esset, deinde etiam temeritate acatholicorum cum tanta calumnia, et crimine falsi instantiam suam promoventium, assumpsi in me onus memorialis, cujus conceptum cum praefato Patre Tönneman et memorato magno ministro conferendo, qualiter coaluimus, et ita purisatum, qualiter hodie saepefatus P. Tönneman Suae Majestati Serenissimae porrexerit, ex acclusa ejusdem memorialis genuina copia uberius informari poterit A. R. P. V-a. Efficiet memoriale istud multum, quia etiamsi satisfactio nulla daretur, attamen exposit non statim ipsis huc recurrentibus credetur, neque ad simplices ipsorum iniquissimas delationes tam facile, religioni catholicae praeprejudicisae fient conclamationes et subsequenter resolutiones. Ego jam heri complevi primam^b meae hic mansionis hebdomadam, et praemissis praemittendis per decursum hujus temporis, tandem nudiustertius habita apud Augustissimum audientia, ipsemet Suae Majestati Serenissimae non modo memoriale meum porrexi, verum tum ejusdem continentias, tum ea, quae in illa hora, quid loquar, mihi data sunt, uberius declaravi, et Suae Majestatis Serenissimae protectionem imploravi, non possum aliter scribere, quam quod elementissime me audiverit, et responderit, quod non velit admittere, ut per haec Biblia aliquod praeprejudicium religioni catholicae inferatur, verum habita fundamentali rei investigatione, suam ulteriorem benignam resolutionem dabit; Per quod jam effectum est, ut ad ultimum, quod accepi de dato 12 junij anni currentis, mandatum, Biblia Debrecensibus non amplius sim extradaturus. Scio quidem postam pecunias constare, nihilominus ut A. R. P. V-a causam mei Pragensis itineris sibi notam habeat, accludo praesentibus copiam memorialis mei Suae Majestati Serenissimae nudiustertius porrecti, ex quo videre poterit, quam nequitiose agant acatholici, et suis technis, aureisque et argenteis lignonibus quales nam minas adversus propugnacula religionis nostrae foderint, unde non mirum, quod in minoribus tantum progressum fecerint, nam nisi Deo me corroborante, me resoluisset mandati regii exemptionem differre, et ad melius informandum Principem recurrere, ac tam longum Agria Pragam iter suscipere, incommodaque et fatigia magnis sumptibus juncta subire, plurimasque exprobrationes et exaggerationes patienter ferre, hactenus jam cum magno triumpho, animarumque jactura neo impressa ipsorum Biblia ex 2884 exemplaribus constantia inter ipsos distributa forent. Dignetur Reverendissima P. V-a memoriale hoc meum cum Illustrissimo Domino Episcopo Spatzay, cui 100000 salutem cordiales defero, communicare, eundemque nomine meo

rogare, ut curae suae subjectis parochis mandat, quatenus in quotidianis sacrificijs collectam pro ecclesia faciant. Idem velit A. R. P. V-a suis collegialibus committere, si umquam, certo nunc indigemus praecibus, quas Deum exauditurum confido, uti exaudiverat praeces, dum Petrus servabatur in carcere, oratio autem ecclesiae fiebat pro eo. Hodierna etiam posta expediuntur bina seria mandata comitatibus Unguariensi et Zembliniensi sonantia, ut magistratualiter absque omni procrastinatione inquirent, contra ternarum processionum invasores et violatores, nonnulumque parochorum festa non observantes punire volentium percussores, inquisitionemque Suae Majestati pro decidenda ipsis poena quocitius transmittant, haec mandata expediri fecit E. D. Episcopus Nitriensis. Utinam defunctus Cancellarius in ultimis suis diebus respectu neo impressorum Bibliorum apud Deum et homines conscientiosos magis acceptum mandatum expedivisset, quam illud est, quod in memorialis mei copia acclusum legere poterit A. R. P. V-a, si praemissa etiam cum P. Tapolesani communicata fuerint, utpote Bibliorum illorum notitiam habente, libenter habeo, cui etiam cordialem salutem defero.

Caeterum significare possum, statutam esse diem 6-am 9-bris, qua Sua Majestas Serenissima Viennam versus movebit, bagasia, seu impedimenta, jam omni die in 11 (?), 20, 30, et pluribus curribus successive hinc discedit cum magna copia cavalleriorum sensim sensim hinc discedentium, supremus aulae Praefectus Princeps Trautum aliquantum valetudinarius suasu medicorum etiam elabso di Mercurij hinc abiit Viennam. Ego quando hinc liberari poterō, necdum scio.

Commendo A. R. P. V-ae, ut meae instantiae et desuper datae suae resolutionis memor vivat, ac pro juvene recommendato in aliquo seminario vacantiam servet pro affuturo propediem studiorum anno, quem ut sui sub initium 9-bris Tyrnaviae A. R. P. V-ae sistant, hodie per literas meas monentur, benevolentiam eatenus mihi exhibendam data occasione recipere satagam, permanendo constanter ad cineres usque A. R. P. V-ae

servus ex corde additissimus
Gabr. Anto. C. Erdődy Episcopus Agriensis
mp.

* A levélen rendes címzés nem található, csak Erdődynek ez a megjegyzése az 56r lap alján. Valószínűleg csak az elküldött levél fogalmazványa van a kezünkben.

^b primam: Bizonytalan olvasat.

FÖLDENI FERENC

Jankovich János versgyűjteménye (1788—1793). A 18. század kéziratos irodalmába nyerhetünk bepillantást abból az énekeskönyvből, amelyre Stoll Béla bibliográfiájának¹ segítségével bukkantam rá az Országos Széchényi Könyvtár kéziratárában.² Az összeíró megjegyzése arra mutat, hogy a kézirat egy olyan vegyes tartalmú kolligátum egyik darabja, amelyet Nagy Iván állított össze 1864-ben.³

A papírkötésű kolligátum nagysága 22 × 26 cm, míg az egységes egészlet képező Nagy Iván énekeskönyvé mindössze 13,5 × 17,5 cm. Az elején ez olvasható:

Egyveleg Iratok

1703 1826

évekből

I. kötet

Történelmi, Politikai okmányok és Levelek; Alkalmi beszédek, Gúnyiratok, Versek, és egyéb érdekes és éles feljegyzések, mint hátul a részletes tartalommutatóból láthatni.

¹ STOLL Béla: *A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565—1840)*. (Budapest, 1963.) 222, 401.

² OSzK Quart. Hung. 1931/I. 101a—122b; a II. része, mely az 1672—1863 közötti anyagokat tartalmazza, nem található.

³ A vizsgálódás szempontjaihoz nagy segítséget nyújtott KILIÁN István: *A Miskolci Melodiárium c. tanulmánya* (Borsodi Szemle VII., 1963. 4. sz.) 68—83.

A tartalom azonban nem ad sok felvilágosítást:⁴

1. Szögyényi Zsigmondnak Pest megyei administratorságba iktatásakor beszédek
2. Gyöngyös és Gyöngyös Pata földes urainak birtokrészek kimutatása
3. Jesuitica Principia

A verseket a 101a–122b lapig bezárólag találjuk. Terjedelme mindössze 4 oldal, azaz 22 levél. Összesen 29 verset tartalmaz.

A 112b lapon két sort (a 25. vers után), a 113a lapon pedig az egész verset (a 27.-et) szinte az olvashatatlanságig törölték. Sikerült a versike kétharmadát elolvasni. Kiderült, hogy az áthúzás nem volt véletlen, hiszen elég vastok sorokat takar. Két latin vers is található: a 23. (111b–112a) és a 24. (112a). A kézirat utolsó tizenöt oldala teljesen üres (115a–122a).

Stoll könyvében a következőket írja az énekeskönyvről:⁵

101a: Vegyes irkafirkák, köztük: „J. J. mpria 89. 1790”.

101b–114b: 25 vegyes énekszöveg...

115a–122a: Üres

122b: Vegyes irkafirkák

Az általam vizsgált énekeskönyvet Nagy Iván fűzte egybe,⁶ akinek családtörténeti könyve⁷ fontos adatokat szolgáltatott a róla elnevezett énekeskönyv másolójára vagy szerzőjére (?) vonatkozóan. E két személyt gyakorta homály fedí. Maga az eredeti kézirat csak egy I. I. (= J. J.) monogramot rejt a címlap alján (101a) és az utolsó oldal (122b) vegyes irkafirkái között. Így csupán ennek a monogramnak a nyomán indulhattam el. Végignézve azt a gyűjteményt, amelyben ez az énekeskönyv is megtalálható, a 84a lapon a „Szives Kévnás!” c. háromverszakos 12 soros köszöntő versike alatt rábukkantam a következő aláírásra:

„Debreczen 1788. Iankovich Iános írta”

Nemcsak a kézírása, hanem a monogramja is megegyezik. Az említett vers néhány sora, amely a rokoni kapcsolatra utal:

„Mivel ma Frantziska neve napját láttya | Magát a betegség rólla le bostáttya | Azért örül ennek mostan kedves Báttya | Hogy élyen Frantziska mostis azt kiáttya.”

Néhány lappal a köszöntő után (86b) egy pár soros latin bejegyzés olvasható J. J.-ről:

Anno 1786^a Die 17^a Iulii
M. Varadini per Ioannem
Iankovits Philosophiae
... Auditorem

⁴ OSzk Quart. Hung. 1931/I. 210a

⁵ STOLL Béla: *i. m.*

⁶ PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám az ÖÉ-ben (886) is említi ezt a kolligátumot, ahol megjegyzi, hogy: „A 101–122. levél külön egységet képező füzet, melyet a címlap szerint az 1788. és következő években írtak.” (SZTA gyűjteményében nem említi.)

⁷ NAGY Iván: *Magyarország családai címerekkel és leszármazási táblákkal I–XII.* (Pest, 1857–65.) Rövid életrajzát lásd: Magyar Irodalmi Lexikon (Budapest, 1926.) 588., (Budapest, 1965.) 321.; FERENCZI

* Jakab DANIELIK József: *Magyar írók.* (Pest, 1856–58) II. 218.; NAGY Iván: *i. m.* VIII. 66.; SZINNYEI József: *Magyar írók élete és munkássága I–XIV.* (Budapest, 1903.) IX. 620–629.; STOLL Béla bibliográfiájában található NAGY Ivánra vonatkozó adatok: 583. Nagy Ferenc-ék. (1806) — MTAK Ms. 413. Megjegyzés: „Nagy Iván az 1840-es években Balassagyarmaton szintén lemásolta rokonának énekeskönyvét (aki ekkor Nógrád megye táblabírája volt), és elküldte Erdélyi János népköltési gyűjtése számára (MTAK Népk. 90a). Ugyanebben a küldeményben van a Jászberényi-énekeskönyv is (MTAK Népk. 90b). Ezt a másolatot is Nagy Iván készítette.”

Erre utal a kézirat egyik latin verse is (23. 111b; 3. vsz.), ahol „Magno Varadini” alak szerepel; tehát fõlehetõleg J. J. Nagyváradon végezhetette tanulmányait. Az I. I. monogram megtalálható még ugyanennek a gyûjteménynek a 134b és a 160a lapjain.

Megpróbáltam a Jankovich családfából olyan János nevû személyeket keresni, akiknek volt Franciska rokonuk. A különbözõ Jankovich családok (daruvári, pribéri, vuchini, dunaszekesõi, miryevõi stb.) közül a jeszenicei ágon akadtam rá.⁸

A Magyar Országos Levéltárban⁹ utánanéztem Jankovich János levelezésének. Jankovich Miklóshoz írott leveleiben a következõ adatokat találtam.

a) Aláírásai megegyeznek az általam vizsgált énekeskönyvben találtakkal:

Ioannes Iankovits (6a, 12b, 28a, 37a)

Ioannes Iankovich (31a)

Joannes Iankovits (36b)

Iankovits (4b)

Iankovits Ianos (9a, 16a, 19b, 20b, 23a, 26a, 28a, 29a, 32b, 34a)

Jankovits Ianos (9a)

b) Egy Salgótarjánban 1796. április 17-én kelt gyászjelentésbõl¹⁰ megtudtam, hogy Jankovich János édesanyja Szentiványi Terézia, édesapja pedig (I.) László volt. Néhány sor a levélbõl:

„Szentiványi Therezia Tekintettes Jeszenicei, Jankovics László Úr özvegyett + nekem el felejhetetlen, Édes Anyamat” temetik; 1796. április 17-én halt meg.

Ezek után jó néhány gyászjelentést elolvastam, míg kiderült az is, hogy mikor hunyt el Jankovich I. László. Szentiványi Terézia Jankovich Miklóshoz írt gyászjelentésében,¹¹ mely 1786. január 30-án kelt Tarjánban (Salghó Tarján) ez állt:

„Jeszenicei Iankovith László Ur Kedves Férjem . . .” 21-én halt meg.

Ugyanebben a gyûjteményben felbukkant a Franciska név is. Szentiványi Terézia írta egyik levelében: „Szierti Francisca, menyem . . .”¹² Elképzelhetõ, hogy hozzá írta János a már említett köszöntõt. Felkutatam Szentiványi Terézia levelezését is.¹³ A levelek kézírása azt mutatja, hogy valószínûleg fia, János írta. Ezt az aláírások összevetése is bizonyítja, valamint az utolsó aláíráson látszik az eltérõ vastagságú toll; az eredeti kéziratban a tinta színe és a hibás vezetéknev. Az aláírás reszketõ kéz írását sugallja. Feltételezésem szerint tehát a levél írója megegyezik az általam vizsgált énekeskönyv írójával. Végsõ következtetésképpen megállapíthatjuk, hogy az énekeskönyv írója Jankovich János nem más, mint I. László és Szentiványi Terézia gyermeke.

Érdeklõdésem mégis a továbbiakban Jankovich László felé irányult. Utánanéztem az õ levelezésének is.¹⁴ Feltételezésem bizonyosságában megerõsített Jankovich (I.) Lászlónak több levele, melyeket Iankovics Miklóshoz írt:

⁸ NAGY Iván: i. m. V., 306. old. IV. tábla

⁹ Magyar Országos Levéltár = OL; P 1287 Jankovich család levéltára; Missiles; Jankovich János levelezése, 39. t. I. cs.

¹⁰ Uo.: 29a; 30b a címzett: Iosepho Iankovits (Udvard)

¹¹ OL, P 1284 60. cs. 49. tétel; Gyászjelentések, néhány házassági értesítés 1818-45 és én.: 1a, 2b.

¹² Uo.: 7a

¹³ OL, P 1287 Szentiványi Teréz; Missiles, I. cs.

¹⁴ OL, P 1284 Jankovich család; 13. t. „Salgói J.” megjelölésû peres iratok (1764-1802) 23. cs.: Iankovich László Leveléi Iankovich Miklóshoz (1780-1784)

...és minthogy Én nem járhatok beteges santa lévén...¹⁵
 ...annyira meg bagyadott az egész Testem, hogy mostis álig járhatok, anyival inkább a' kezeim, hogy egy Levélnek irasarais eligtelen vagyok, úgy reszkednek a' kézeim...¹⁶
 P. S. Az bágyatt, és fájdalmas kezemnek nagy reszkedése véget allig subscribálhatom magamott, anyival inkább nem írhatok Levelet, mivel Tegnap Napon ismét hideglelésben estem, noha az előtt is nemigen jó egészségben voltam, kezemet is allig birtam, most anyivalinkább nem bírhatom...¹⁷
 ...mind kezem úgy az labom meg hidegedet...¹⁸
 „P. S. Atyafiságosan követem hogy az jobb kezemnek nagy fájdalma, és reszkedése véget saját kezemmel nem írhattam, amint már régtülfogvást senkinek sem írhatok magam kezével...¹⁹
 ...et modo propria manu scribere non possumus...²⁰

A levéltöredékek szövegéből kiderült, hogy a leveleket nem Jankovich László írta, hanem fiával, Jánossal iratta. Ez hát a magyarázata, hogy a levelek (Jankovich Jánosé, Lászlóé és Szentiványi Teréziáé) és az énekeskönyv írójának a kézírása megegyezik.

A Jankovich család²¹. A jeszenicei Jankovich család Horvátországból származik. Onnan a törökök elől Trencsény vármegyébe költöztek. 1686. augusztus 5-én I. Lipót királytól nyertek címerlevelet. I. László 1756-ban Nógrád vármegye szolgabírája, 1770-ben a megye földesura. Nejétől, Szentiványi Teréziától egyetlen fia, János a francia háborúk alatt (1809-ben a felkelt nemességnél) ezredes. Skerlecz Antóniától fia, Antal gazdag birtokos Nógrád megyében. 1832-től másod-, 1836-tól 1839-ig pedig első alispán, azután cs. kir. tanácsos, Gömör vármegye főispáni helyettese. 1821-ben nőül vette báró Vécsey Eleonórárt. 1855. december 22-én, 64 éves korában meghalt. Jankovich János és családja levelezett III. Miklóssal (I. László testvérével). 1787-ben királyi táblai ülnök, jászkun kapitány volt. Nejétől, Beniczky Angelikától több leánya között egyik fia, József királyi tanácsos és Fejér megye alispánja volt 1829-ben. Másik fia IV. Miklós (1772/73? 1846) nem más, mint a híres-neves régiséggyűjtő, régész és mecénás, az MTA tiszteletbeli tagja. Pesten született, és iskoláit is ott végezte. Királyi udvari titoknokként dolgozott, de a tudományok kedvéért visszavonult.²²

Címerük: Kékben zöld alapon, jobb előlábával egy palmaágat, baljával koszorút tartó kétfarkú arany oroszlán. A pajzs fölötti sisak koronáján egy piros lábú fehér galamb, piros csőrében zöld gallyat tartva.²³

A gyűjtemény jellege. A versekről kimutatás készült. A táblázat rovatai a következőkről adnak felvilágosítást: saját sorszámom, főlíószám, saját oldalszáma, a versek címe, ill. kezdősora, a versek tárgya, versszakainak és sorainak száma, szerző. A más gyűjteményekből általam eddig nem ismert verseket külön feltüntettem. A táblázat alapján megállapítható, hogy a versek zöme népdal eredetű, de néhány műdal is akad. Majdnem minden világi téma föllelhető. Túlsúlyban vannak azonban a szerelmi énekek, de megismerkedhetünk a katonák és a diákok sorsával is.

A címlapon (101a) nem lehet kivenni a szövegből a keletkezés helyét, pedig történik rá utalás: „In urbem...” Sajnálatom, hogy a helyre vonatkozólag a kézirat többi lapján sem találtam egyértelmű hivatkozást. Nincs kizárva, hogy Jankovich ezt a versgyűjteményt is Debrecenben készítette, ahol 1788-

¹⁵ Uo.: 137b; 137a S. Tarjany 12N° Ianuar 1782

¹⁶ Uo.: 131b; 131a S. Tarjan 24N° May 1789 (Az aláírás reszkető kézé.)

¹⁷ Uo.: 130a S. Tarjan die 11N° Iuniy 1783

¹⁸ Uo.: 128b; 128a S. Tarjan 25N° Iuliy 1783

¹⁹ Uo.: 126a S. Tarjany 3N° Ian 1784

²⁰ Uo.: 125a Salgo = Tarjan 17N° Febr 1784N°

²¹ BOROVSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai; Nógrád vármegye*: 112, 600.; KEMPELEN Béla: *Magyar nemes családok*. (Budapest, 1913.) V. 238.; NAGY Iván: *i. m.* V. 302-308; a családja: 306-307.

²² BELITSKA—SCHOLTZ Hedvig: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás*. (Budapest, 1985.) (Művészettörténeti füzetek 17.); e könyv előzménye már napvilágot látott: Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa (OSzK Évkönyve 1970 71; 109-173.)

²³ BOROVSZKY Samu: *i. m.* 600. és NAGY Iván: *i. m.* 302. lapok alapján.

ban a már említett köszöntő született. Ez a feltevés azonban még ez idáig nincs bizonyítva. A kolligátum 123a (67) – 157a (167) lapjain található vegyes írások feltételezésem szerint szintén Jankovich Jánostól származnak. Ennek és az OL-ban talált levelek alapján megpróbáltam kideríteni, hol tartózkodott 1789–93 között. Ez idő tájra tehető ugyanis a versgyűjtemény keletkezése.²⁴ A szóba jöhető helyek időrendben: Nagyvárad, Pest, Halas, Bécs, Buda, Pilis, Kalocsa, Pest. A helyszín megállapítása a fentiek miatt még kiderítésre vár.

A kézirat keletkezési körülményeinek a meghatározásához igen kevés adat állt rendelkezésemre. A címlapon (101a) az 1788-as évszám olvasható: „1788 et sequentibus annis”. Sajnos a latin nyelvű szövegből nagyon nehezen lehet csak kivenni egy-két szót, ill. dátumot, mert hat piros pecsét takarja el. Így az olvasható részekből számunkra fontos adatokat csupán az évszámok szolgáltattak. Az egyik 1788, a másik kettő, mely a címlap sarkában bújik meg az I. I. monogram alatt: $\frac{89}{1790}$. Az egyik pecséten könnyen kibetűzhető a következő szöveg: „Conc. Res. Par. Cresc. DC&CZ”. A pecsét felírása még idáig kiderítetlen. A közepében az 1760-as évszám áll. A pecsétek száma és elhelyezkedése arra enged következtetni, hogy valószínűleg nem volt semmi funkciójuk a kéziratban, pusztán próbálgathatták őket. Ugyanezek a pecsétek fordulnak még elő a kolligátum 157a és 160a oldalán. A kézirat utolsó előtti, 28. versének elején (113b) egy újabb dátum fedezhető fel: $7^a \frac{9^{bris}}{1793}$, azaz 1793. nov. 7-e. Feltehetőleg ekkor került e kötetbe ez az ének. S végül a kézirat utolsó, vegyes irkafirkát tartalmazó lapján (122b) az I. I. monogram fölött ez a két évszám áll: „1743, 1837”. Végso következtetésként leszögezhetjük, hogy a kézirat feltehetőleg az 1790-es évek elején keletkezhetett. Ami pedig a verseket illeti, többségük fölfedezhető más, korabeli, tehát 18–19. századi kéziratok gyűjteményekben is. Akadnak azonban régebbi keletűek is, például a 10., mely egy 17. századi vénlánycsúfoló. A versek sorrendje tehát korántsem időrendi: pusztán az egyéni ízlés alapján kerülhetek egymás mellé. Nyilvánvaló tehát, hogy még a hozzávetőleges kronológia összeállítása sem könnyű, s esetünkben csaknem teljesen lehetetlen.

²⁴ OL, P 1287 Jankovich család, Missiles; Jankovich János levelezése és az OSzK Quart. Hung. 1931/I. alapján: 86b: Anno 1786^c Die 17^a. Iulii M. Varadini (OSzK) 2a: Pestini die 24^c 8^{bris} 1789. (OL)

4b: Pestini die 26^c 8^{bris} 1789 (OL) 6a: Pestini die 20^c 10^{bris} 1789 (OL) 135a: Halas 4^{ik} febr $\frac{\quad}{790}$ (OSzK)

151b: Béts szerdán 24 febr $\frac{\quad}{790}$ (OSzK) 150a: Buda 25^c febr. $\frac{\quad}{790}$ (OSzK) 150b: Pilis 25^a febr.

$\frac{\quad}{790}$ (OSzK) 9a: Kalotsan 6. Martiusban 1792. (OL) 11a: Colotzae 6^c May 1793 (OL) 160a: 25:

8^{bris} 793 Pestini (OSzK) 113b: 7^a 9^{bris} 793 (OSzK)

Saját sorsz.	Fóliószám	Saját oldalsz.	(Ím/kezdősor	Tárgya	Vsz.	Vs.	Szerző	Az összevetés jegyzetesz.
1.	101b		Árpád borralvaló köszöntése	Köszöntő				25
2.	101b		Eb, a -ki nem Barát	Bordal	1	3		
3.	101b		Más					
4.	101b		Ez a pohár bujdosik élylen a barátság	Bordal	1	6		
5.	101b		Más					
6.	102ab	1-2.	Dunán innen, Dunán túl	Bordal	1	2		
7.	102b 103a	2-3.	Más	Bordal	1	6		
8.	103ab	3-4.	Minden Nap, minden nap	Szerelem	4	36		
9.	103b 104b	4-6.	Más	Szerelem	3	15		26
10.	104b 105a	6-7.	Más	Szerelem	4	24	Ányos (?)	
11.	105b 106a	8-9.	Más	Szerlem	6	30		
12.	106ab	9-10.	Más	Szerlem	7	42		27
13.	106b 107b	10-12.	Más	Szerlem	7	28	Kreskay (?)	
14.	107b 108a	12-13.	Más	Szerlem	3	15	PHÁ (?)	
15.	108b	14.	Más (!)	Szerlem	8	56		28
			Más (!)	Katonaének	4	23		
			Más (!)	Katonaének	4	12		
			Más (!)	Trombitákat harsogtatnak Mars Vitézek Mars!				

16.	108b—109a	14—15.	Más							
			Lora Legény talpra szegény							
17.	109a	15.	Más							
			Marsoly már Vitéz MAGYAR!							
18.	109ab	15 16.	Más							
			Árván sirvan szívemet kedvemet							
19.	109b	16.	Más							
			Dolgaim, gondaim nosza tágujjatok							
20.	110ab	17—18.	Más							
			Melly boldonság titkon szenvedni							
21.	110b	18.	Más							
			Vigan tóltóm életemet							
22.	111a	19.	Más							
			Mi hasznod mi gyönyörűség							
23.	111b 112a	20 21.	De Studiosis							
			Inscriptum legitur croniciis Scholar[um]							
24.	112a	21.	Alia							
			Huc huc o Iuvenes huc huc properate!							
25.	112b	22.	Más							
			Alamizsnát szegény vaknak kit szerelem vakítot							
26.	113a	23.	Más							
			Tisza, Nána, Porozló, meg éget mar Szoboszló							
27.	113a	23.	Más							
			De szép madár a fetske, adnál egyszer Menyetske (szinte az olvashatatlanságig áthúzva)							
28.	113b 114a	24 25	Szép Világi Ének							
			A szerelem édes keserűség							
29.	114ab	25 26.	Más Világi Ének							
			Égek erted, de nem érzed nemis látod tüzemet							

(A más gyűjteményekből általam eddig nem ismert verseket félkövér számmal jelöltem.)

Jankovich Miklós már említett gyűjteményében³¹ a következő tematikus csoportokba sorolta be a mintegy 840 éneket tartalmazó gyűjtemény alkotásait: I. vitézi (heroici), II. erkölcsi és gúnyoló (morales, satirici), III. nyájas (ludicri), IV. szerelmes (erotici), V. pásztori és paraszti (bucolici). Ez az osztályozás erre a dalgyűjteményre is érvényes. Az énekeskönyv 28 verséből 14 a szerelemről szól. Azonban ezek közt is inkább a szenvedő, a fájdalmas panaszok vannak túlsúlyban. Csak elvétve találunk olyanokat, amelyek a boldog szerelmet éneklik meg. A kötet szerelmes énekei túlzott általánosításuk miatt egyáltalán nem adnak biztos támpontot valamilyen konkrét, létező személyre.

Képet kapunk a vitézek sajátos szóhasználatáról, kifejezéseiről, életmódjáról is: finét, bagnét, svadron, kartács, ón galatsinyok stb. Az egymást követő négy katonának: 14., 15., 16., 17. A 16. zárósorai Amade László közismert „A szép fényes katonának...” kezdetű dalát juttatják eszembe.³² Az

²⁵ 1. Oct. Hung. 1143. 26a.(51) 1 vsz.

²⁶ 9. BD (215 7) 142. ...szívemnek... 7 DS nr. 39. 5 G (117) Oct. Hung. 44.: 38b 39a (74 76); Maás 5: 49.: 64b 65b (123 125); 70. Más Az szerentsétlen Ifjú. 6: 73.: (287) 5; (384) 5; 496.: 61ab; 107. Fel nyitnám már bus... 7: 654.: 12ab 6; 926.: 183a 19^d Dall 2; 1169.: 78b 79a (154 155) 4; 1282. 48b 49b 10 Nota 5; 1695.: 20b 21a (40 41) A Szerencsetlen Ifjú 6; 1697.: 96ab 163^{ik} Ének. 4. Quart. Hung. 173.: III. 39a 38. 5; 174.: 75a 76a N° 25. Egy Ifjunak Szerentsétlenségéről: Föl nyitom már bús... 5: 175.: II. 30a 87. Felnyitom... 6: 1556.: 2a (Ányos?) 2910.: 44ab (83 84) NN° 74N° 4. Quart. Lat. 700.: 20b PHÁ 186. Tengeri veszedelem; 17 (A 4. vsz.-tól PHÁ hozzáköltése.) SZUB 77: 3. SZTA 207: 366. Fölnyitom már bús... TK II. 314; I. Felnyitom... A XVIII-dik sz.-ból. 4 (Saját gyűjteményem régi kéziratáról. A kesergő.) TK megjegyzése. VÉGY I. nr. 28. 5; (1799); 89. (1803) P I. nr. 150. 1 VM 27a Kedves élete páriát... kezdetű köszöntő szövegével. Ugyanez forrásban a Jóllehet kevés bajom volt még... kezdetű vers (70a) nótá utalással hivatkozik erre a dallamra. (PHÁ 597 598 alapján.) Anal. lit. 7 vsz.

²⁷ 10. BD (195 196); 123. Be kár be kár... 2 EPI. (260) 9 ItK 1931. (210) Szabó A. közlése; további utalásokkal. Be kár, be kár... pártát... (A teljesebb vált. ks.) K II. (77); 4 Kaz. lev. XII. 527; XVIII. sz.-i vers. MM 12. Vén leány siralma; Be kár, be kár a pártát viselnem... 10 Mur (1772) Hasonló műfajuk a XVII.sz.-ban is előfordultak. N I. 135; 10 Oct. Hung. 49.: 103b 104b (200 202); 118. Vén Leány Éneke. 8: 73.: 284; 8: 496.: 50a 85. 11; 654.: 19b 20a Vén Leány notája; Be kár be kár... 7: 926.: 14a 65^{dk} Nota: 3 PHÁ 118. A vénlány panasza. 2 (567); A két ixot immár régen meghaladtam... Régi vers és dallam. Majdnem pontosan egyező formában megvan már a XVII. századvegi diák dallamtárakban. Az ÖÉ utáni időben már nem találunk ennyire pontosan egyező változatot. Hasonló szerkezetű és terjedelmű, de vonalban és sorvégzőkben eltérő durdallam. Szini 48. Vessen el a világ...; Bordal: 12.12.8+8.6+7. szótag. TI 19b 7 V (1903) 505 (Kanyaró közlése) VÉGY I. nr. 12. 8 Z nr. 39. 4

²⁸ 14. Quart. Hung. 173.: V. 8a 7. ...peng... 1

²⁹ 16. Oct. Hung. 1282.: 51b 52a 20 Nota: 2

³⁰ 29. BD (106 108) 39. ...érted de... 6; (A források gyakran a 2.str.-val „Régtől fogva hogy szeretlek...” sorral kezdik a szöveget.) BB 271 DD 33. DS 105. 6 F 130 217. MD 211 6 MM 28. ...érted... 6; (Áthúzva a két átló irányában. Idő: 1798. Más „Égek érted, de nem érted, nem is látod tüzet...” KI megjegyzése.) Oct. Hung. 44.: 5b 6b Máas 6; 49.: 44b 46a (83 86); 51. Más. Szerelm. és félelem 12 57a 58b (108 111) 61. Más (8 vsz.: 1 vsz. = 8 sor; 16 vsz.); 73.: 346 8 (1798); 543.: 121b N° 32. 6; 600.: la Egék... 5; 919.: 43a 44a 7; 1088.: 30b 31a (60 61) 29. (Erdődyé!); 1282.: 19b 20b 4 Nota. Szerelm. és felelem 6; 1352.: 62a 63a Más. 6 12db 4 soros; 1695.: 24a (47) 6 Quart. Hung. 173.: III. 109ab 103. 6; 174.: 71a 72b (1877) NN° 23 Égek érted de... 6 (Erdődy); 175.: V. 69a 207. és 204. Égek érted... 9 (1789); 176.: 65a 66b 62. 6; 177.: 4a Szerelm. és Félelem: Égek érted... 6; 50ab Égek érted... 9; 2910.: 130a 131a (255 257) N N° 223 N° 7 VÉGY I. (1799) 21. 6 Tullok-féle kézi. ism. E. Ph. K. 1901. 290. (Oct. Hung. 1088.: 30b jegyzete alapján; Stoll: 660. Pósfalvi Tullok Mihály-ék. (1816); Ismeretlen helyen. Magassy Antal, EPhK 1901. 287 97. 382 5. SZTA II. 248. sz. (Stoll B.: i.m. 332) V 32b 6 (Elképzelhető, hogy az eddig ismeretlen 8 ének alkotója: Jankovich János. A szerzőség megállapítása azonban még nem bizonyított.)

³¹ OSzK Quart. Hung. 173. = Nemzeti Dalok Gyűjteményének (I X.) felosztása alapján.

³² Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból (Budapest, 1966.). II. 738. Vö.: Pálóczi Horváth Ádám: ÖÉ (Budapest, 1953.) 222. Verbungos huszár; „Nossza gyertek legények!”

egyéni hangvételű, megelégedett vallomások, a diákdalok és kesergők, valamint csúfolók száma elenyésző. Mindössze egy-egy alkotás képviseli e műfajokat. Közülük leginkább figyelmet érdemel a 10., a már említett vénlánycsúfoló, ahol a pártában maradt leány panaszkodik.

A szomorú szerelmi bánat mellett hangot kapott a gyűjteményben a vidámság is. Ide sorolható az öt bordal (2., 3., 4., 5.; 24. — ez latin nyelvű) és az egyetlen köszöntő: „Árpád borralvaló köszöntése” (1.). Az igazi bordalok közül azonban csak kevés, azoknak is csupán töredéke sorakozik rögtön a gyűjtemény elején.

Az énekeskönyv a költői eszközök színes skáláját vonultatja fel; nem mindegyik stilisztikai fogás fordul elő egyforma gyakorisággal, akadnak olyanok, amelyek csak egy-két példával illusztrálhatók. Többségük a mai magyar nyelvet is joggal gazdagíthatná. Az énekek egyvelegéből kiemelkedik a 8. (103 ab), melynek kezdősora (továbbiakban ks.): „Szeg szívemben szép személyéd serkentő személye. . .”. Jellemző, hogy mind a négy versszak minden szava két mássalhangzóval kezdődik; 27 s-sel, 58 sz-szel. Ezt a bravúros formai sajátosságot a Sebestyén Gábor énekeskönyvében talált verstan (34b–47a) alapján „parameon”-nak (46b) nevezik.³³ A teljes vers a következő:

1. Szeg szívemben szép személyéd serkentő személye | Szur sebemnek szalkajától sokastúl sérelme | Szerved szívemnek szerelmét | Szánd sebeimnek sérelmit | Szemléld szorongattatásom | Sűrű sohajtásom.

2. Szemely szanakodo szemmel szolgadnak sebére | Szelidítsd szabad szivedet szívem szerelmére | Szívért szolgálom szivedet | Szeretem szép személyedet | Szep személyédért szenvedek | Sárgulok senyvedek.

3. Szakadatlan szivességgel szivednek szolgálók | Személyedhez szép szavadra sietve sétálok | Soha szivem szerelmedtől | Sem személyem személyedtől | Semmi szívhez sem szerződik | Soha sem szegődik.

4. Sopánkodó sohajtásom sokszor számlálhatnám | Sérül szívem, sárgul szívem, sorsomat száthatnád | Szép személyéd szemlélése | Szolgád szive szenvedése | Szereteted szer sebére | Siess szerelmére.

Hasonló megoldással találkozhatunk Bán Imre — Julow Viktor könyvében.³⁴ Az ének címe: Keserves versek, melyekbe a szók mind s betűn kezdődnek.³⁵ A mesterkedő költészet a régi magyar irodalomban századokra visszanyúló hagyomány. Ezt igazolja Bán Imre egy másik könyve, az irodalomelméleti kézikönyveinkről,³⁶ valamint Lukácsy András és Aczél Géza hasonló tárgyú munkái.³⁷

A kötetben található jó néhány közismert ének. A 29 versből 21 előfordul más gyűjteményekben is. A leggyakoribb énekek:

9. Felnyitnám már bús szívemnek régen bezárt ajtaját (29 helyen)

10. Be kár! be kár! Nekem a Pártát viselnem (19 helyen).

29. Égek erted, de nem érzed nemis látod tüzeimet (27 helyen)

³³ OSZK Oct. Hung. 543. Sebestyén Gábor-ék. (1810–1813). A verstan írója a következőket jegyzi meg (46b): „Parameon olyan vers a’ melyben minden szó egyforma betűnn kezdődik.

³⁴ BÁN Imre—JULOW Viktor: *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában* (Budapest, 1964.) 15: „Van azután olyan poéma, amelynek minden szava s vagy sz hanggal indul. . .”

³⁵ BÁN Imre—JULOW Viktor: i. m. 210.; 70. ének; 272: „A TREDN (Tiszántúli Református Egyházkerület Debreceni Nagykönyvtára; azelőtt: a debreceni Református Kollégium Anyakönyvtára): R 607/b jl. gyűjteményéből, 53–54.

³⁶ BÁN Imre: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI—XVIII. században*. (Budapest, 1971.); (Irodalomtörténeti füzetek 72.)

³⁷ LUKÁCSY András: *Kiment a ház az ablakon. . .* (Budapest, 1981.) ACZÉL Géza: *Képvversek* (Budapest, 1984.)

Mindössze egyszer fordul elő az 1. „Eb a -ki nem Barát”, a 14. „Réz karika tseng” és a 16. „Lora Legény talpra szegény”.

Eddig ismeretlen 8 ének, melynek ez idáig a szövegváltozataira sem akadtam rá. Ezek a következők: 8. „Szeg szívemben szép személyét serkentő személye”, 17. „Marsoly már Vitéz MAGYAR!”, 19. „Dolgaim, gondaim, nosza tágujjatok”, 22. „Mi hasznod mi gyönyörűség”, 23. „Inscriptum legitur cronicis Scholar”, 24. „Huc huc o Iuvenes huc huc properate!”, 26. „Tisza, Nána, Porosló, meg éget mar Szobosló”, 27. „De szép Madár a fetske, adnál egyszer Menyetske”.

A szövegváltozatokból kiderült, hogy a 14. vers az, melynek általam eddig ismert legteljesebb szövege Nagy Iván énekeskönyvében található.

A versek összevetése során ráakadtam Jankovits László-ék-ére is.³⁸ Ebben a 4 levélből (12a–15b) álló énekeskönyvben található az általam vizsgált Nagy Iván-ék 9. éneke is: 14a „Mi haszna már evedzőmmel habok ellen csapkodni...” („Felnyitnám már bús szívemnek...” töredéke.) A Jankovits László-ék-et tartalmazó kötet különböző nagyságú, 1-1 éneket tartalmazó, legfeljebb 2 leveles ének- és prózaszövegek kolligátuma.³⁹ A vegyes írásokról Stoll egyáltalán nem tájékoztat részletesen, csak általában említi ezeket. Számomra azonban nagyon érdekes adatokat szolgáltatottak. Nagy Iván-ék-ének 1. éneke (101b) az „Árpád borralvaló köszöntése” c. és az „Eb, a -ki nem Barát...” kezdetű köszöntő fellelhető a Jankovits László-ék-ben is a 26a (51a) oldalon. Érdemes összehasonlítani a két helyen található verset, mivel a kézírás meglepő egyezéseket mutat. Hasonló egyezést találtam az általam tanulmányozott 28. „Szép Világi Ének” c. A szerelem édes keserűség...” kezdetű éneknél is. Hasonmása a már említett kolligátumban található a 28ab (55–56) oldalakon.

Kézíratos énekeskönyveink versei a művelődéstörténet fontos emlékei. Nemezszer az énekeskönyv összefűzőinek egyedüli érdeme, hogy a cenzúra által betiltott szerelmes, olykor pajzán versikék, vagy a politikai mondanivalójuk miatt üldözött művek nem tűntek el nyomtalanul az évszázadok forgatagában. Ezek a rövidke, néhány versszakos alkotások fényt vetnek az elmúlt idők mindennapjaira. A versgyűjtemény szövegei segítségével pontosíthatjuk, árnyalhatjuk e kor irodalmáról való ismereteinket. Ezenkívül a válogatás a gyűjtő jó stílusérzékét, poétikai ismereteit igazolja.

Az eddig feltárt adatok alapján egyes művek szerzőjének kilétét még nem sikerült megállapítanom. Éppen ezért úgy vélem, hogy ezt a munkát nem lehet még befejezetteknek tekinteni. Az elkövetkező időben talán ezekre a megválaszolatlan kérdésekre is fény derül. Az sincs kizárva, hogy a további vizsgálódás során talán éppen Debrecenben bukkanok rá lényeges adatokra; hiszen Jankovich János ebben a városban írta a már oly gyakran említett köszöntőjét Franciskának.

A Déri Múzeum 1981. évkönyvében jelent meg Kilián István ismertetése Barla Szabó János versgyűjteményéről.⁴⁰ A tanulmány végén elismeréssel írt a Stoll-féle versgyűjtemény-bibliográfiáról, de felhívja figyelmünket annak hiányosságaira is: egyrészt terjedelmi okokból a gyűjteménynek teljes tartalomjegyzékét nem adhatta meg, másrészt könyvének megjelenése óta számtalan, addig nem ismert versgyűjtemény került elő. Munkám során én is tapasztaltam, hogy a Stoll-bibliográfia az általam vizsgált műveket egyszerűen csak vegyes alkotásokként említi. (Tudomásom szerint Stoll Béla már dolgozik a teljesebb bibliográfián.)

A 18. századi irodalomkutatás egyik leglényegesebb problémája az, hogy nincs áttekintő leltárunk, írta Szauder József már 1969-ben az ItK-ban,⁴¹ hat évvel Stoll Béla munkájának megjelenése után. Sajnos, a helyzet eddig mit sem változott. Éppen ezért indokolt, hogy mielőbb elkészüljön egy részletesebb bibliográfia, mert bizonyosra vehető, hogy ezek a kézíratos versgyűjtemények sok új művelődéstörténeti adattal gazdagítják a régi magyar irodalomról alkotott ismereteinket.

³⁸ OSzK Oct. Hung. 1143.: 12a–15b; Stoll: 711. A családfa alapján kideríthetetlen, melyik Lászlóról van szó.

³⁹ STOLL Béla: *l. m.* 353. old.

⁴⁰ KILIÁN István: *Barla Szabó János versgyűjteménye 1824-ből* (Debrecen, Déri Múzeum 1981. évi évkönyve: 481–496.)

⁴¹ SZAUDER József: *A XVIII. századi magyar irodalom és a felvilágosodás kutatásának feladatai*. ItK 1969. 2–3. sz. 131–156.

RÖVIDÍTÉSEK IRODALOM

- ACZÉL Géza: *Képersek* (Bp., 1984.)
- Anal.lit. Analekta; Énekek a XVIII–XIX. századból; STOLL: 236.; Ek. (XVIII. sz. közepe)
- BB Battha Bálint-kézirat (Sárospatlak, Főiskolai könyvtár kéziratára 1666. sz.: 1804.); STOLL: 572
- BÁN Imre: *Irodalomelméleti kézikönyvek Magyarországon a XVI–XVIII. században* (Bp., 1971.) (Irodalomtörténeti füzetek 72.)
- BÁN Imre–JULOW Viktor: *Debreceni diákirodalom a felvilágosodás korában* (Bp., 1964.)
- BD BARTHA Dénes: *A XVIII. század magyar dallamai Énekeltek versek a magyar kollégiumok diák-melodiáriumaiából (1770–1800)*. (Bp., 1935.)
- BELITSKA—SCHOLTZ Hedvig: *Jankovich Miklós, a gyűjtő és mecénás* (Bp., 1985.) (Művészettörténeti füzetek 17.) OSzK Évkönyve 1970–71. Jankovich Miklós könyvtári gyűjteményeinek kialakulása és sorsa.
- BOROVTSZKY Samu: *Magyarország vármegyéi és városai; Nógrád vármegye*
- DD Dávidné Dudája (1808. Sp. Kt. 1668.); STOLL: 602.
- DS Dávidné Soltári (1790–1; ? 1814–28; Sp. Kt. 630. [?]); STOLL: 647.
- EP ERDÉLYI Pál: *Énekes könyveink a XVI. és a XVIII. században* (Bp., 1899.)
- EPhK *Egyetemes Philológiai Közöny* (1899.)
- F Felvidtő nóták (Bp., 1824.); 1824–30. Sp. Kt. 129–131., 133., 135–7.; STOLL: 720.
- FERENCZY Jakab–DANIELIK József: *Magyar trók. I–II*. (Pest, 1856–1858.)
- G Gönczi/Fejér–Gönty melodiárium/ (1802.) MTAK Népk. 180.; STOLL: 566.
- ItK *Irodalomtörténeti Közlemények* (1931.)
- Kaz. Lev. *Kazinczy Ferenc levelezése I–XXII*. (Bp., 1890–1927)
- KEMPLEN Béla: *Magyar nemes családok*. (Bp., 1913.) V. HÉ KEZY
- KI KILIÁN István: *Barla Szabó János versgyűjteménye 1824-ből*. (Debrecen, Déri Múzeum 1981. évi évkönyve; 481–496.)
- MM Uő.: *A Miskolci Melodiárium*. (Borsodi Szemle VII., 1963. 4. sz.) 68–83; STOLL: 414.
- K Kulesár Pál-melodiárium. (1775–85.) Sp. Kt. 1770. Mf.: MTAK A 113/VI.; STOLL: 319.
- LUKÁCSY András: *Kiment a ház az ablakon...* (Bp., 1981.)
- Magyar Irodalmi Lexikon (Bp., 1926.); Szerk.: Benedek Marcell (I–III). (Bp., 1965.)
- MD Melegh Dániel-melodiárium. (1797 után; Debrecen, ref. koll. R. 830. Mf.: MTAK A 112/I.); STOLL: 432.
- NAGY Iván: *Magyarország családai czímerekkel és leszármazási táblákkal I–XII*. (Pest, 1857–65.)
- N Novák Lajos-melodiárium. (1791–2. Sp. Kt. 1717.); STOLL: 408.
- OL Magyar Országos Levéltár: P 1284 JANKOVICH család; 13. t. „Salgó J.” megjelölésű peres iratok (1764–1802) 23. cs.: Jankovich László levelei Jankovich Miklóshoz (1780–1784)
- P 1284 60. cs. 49. tétel; Gyászjelentések, néhány házassági értesítés 1818–45 és én.: 1a, 2b, 7a
- P 1287 Szentiványi Teréz; Missiles; 1. cs.
- OSzK Országos Széchényi Könyvtár; Oct. Hung. 44.: S. József-ék (1792–9); STOLL: 415.; 49.: Pesti-ék (1825); S.: 730.; 73.: Thaly-koll. (XVIII. sz. v.–XIX. sz. e.); S.: 511.; 496.: Veress Márton-ék (1793) = VM; S.: 419.; 543.: Sebestyén Gábor-ék (1810–3); S.: 617.; 600.: Világi énekek (1780-as évek); S.: 390.; 654.: Tolvay István-ék (1788–91); S.: 381. = TI; 919.: Kolligátum (1788 k.); S.: 378.; 926.: Pápai-ék (1800–6); S.: 555.; 1088.: Énekes-könyv (1810-es évek); S.: 684.; 1143.: Jankovits László-ék (1823); S.: 711.; 1169.: Külömbféle versek (1790 k.); S.: 400.; 1282.: Marthon István-ék (1818); S.: 674.; 1352.: Nyitrai-ék (1809); S.: 606.; 1695.: Énekeskönyv (XIX. sz. 1. fele); S.: 854.; 1697.: L. J. ék-e (XIX. sz. 1. fele); S.: 864.;
- Quart. Hung. 173.: Jankovich Miklós; Nemzeti Dalok Gyűjteménye (XIX. sz. eleje) I–X.; S.: 531.; 174.: Resetks János-ék (1801); (J. J. F.); S.: 560.; 175.: Jankovich Miklós; Magyar világi énekek (1789–93); S.: 383.; 176.: Nátly Ferenc-ék (1795–6); S.: 425.; 177.: Magyar énekek (1804); S.: 573.; 1556.: Világi énekek gyűjt. (XVIII. sz. v.); S.: 516.; 1931/I. Nagy Iván-ék (1790–3); S.: 401.; 2910.: Világi énekek és versek (1800); S.: 557.; Quart. Lat. 700.: Dunántúli verseskönyv (1802); S.: 563.

PHÁ	PÁLÓCZI HORVÁTH Ádám: Külömb-külömb-féle dolgokról írt külömb-külömb-féle versek I–III. (1788–92)
ÖÉ	Uő.: Ó és új mintegy ötödfélszáz énekek ki magam csinálmányja, ki másé c. kéziratos dalgyűjteménye; Kritikai kiadás, Sajtó alá rendezte Bartha Dénes – Kiss József; (Bp., 1953.)
P/M	Pataki melodiárium (1798); Sp. Kt. 514.
S	STOLL Béla: A magyar kéziratos énekeskönyvek és versgyűjtemények bibliográfiája (1565–1840); (Bp., 1963.) SZAUDER József: A XVIII. századi magyar irodalom és a felvilágosodás kutatásának feladatai. (ItK. 1969. 2–3.sz. 131–156.)
SZTA	Szabó T. Attila: Kéziratos énekeskönyveink és verses kéziratunk a XVI–XIX. században. (Zaláu — Zilah, 1934.) SZINI Károly: A magyar nép dalai s dallamai. (Pest, 1865.; 1872.) SZINNYEI József: Magyar írók élete és munkássága. I–XIV. (Bp., 1903.)
SZUB	Szíveket újító bokréta (1770); (Bp., 1914.) Szöveggyűjtemény a régi magyar irodalomból. II. (Bp., 1966.)
TK	THALY Kálmán: Vitézi énekek és elegyes dalok. I–II. (Pest, 1864.) Uő.: Adalékok... I–II. (Pest, 1872.)
TI	TÓTH István: Áriák és Dallok, Verseikkel. (Pest, 1832.); MTAK Magyar Írók 8. r. 63.; vmint Oct. Hung. 654.
Tullok	Pósfalvi Tullok Mihály-ék. (1816); Ismeretlen helyen. Magassy Antal. EphK 1901. 287–97. 382–5. SZTA II. 248. sz.; S.: 660. = Oct. Hung. 1088. (STOLL: i.m. 332)
V/VM	Oct. Hung. 496.
VÉGY	Énekes Gyűjtemény (Vázt, 1803.)
Z	Zemplényi-kézirat (1775–85); magántul.; közel egykorú másolata: OSzK Ms. Mus. 112/a; S.: 320.

RICZEL ETELKA

Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság történetéhez II. Az Erdélyi Magyar Nyelvmívelő Társaság levelesládájában elhelyezett missilisek közül különösen azoknak van nagy jelentőségük, amelyek a két társaság, az említett és a Kéziratkiadó Társaság belső életére vetnek fényt. Ilyen szempontból az Aranka—Bánffy levelezés a legfigyelemre méltóbb. A sors szeszélye folytán — vagy talán Aranka pedantériája miatt — az Aranka levelek maradtak fenn nagyobb számban. Előző közleményünkben¹ hét olyan 1793–1796 között keletkezett levelet jelentettünk meg, amelyből hatnak a feladója Aranka György és egyé pedig Bánffy György. Egy levelet Aranka a kéziratkiadókhöz (a kolozsvári főigazgatói tanács tagjaihoz) címzett ugyan, de egyaránt szól elnöküknek, Bánffy Györgynek is.

Újabb közleményünkben tovább folytatjuk időrendi sorrendben az Arankához írt levelezés közlését. Mostani közleményünkben is világos, hogy az említett két társaságot meg lehet különböztetni egymástól — de mereven szétválasztani nem, hiszen tevékenységük számos szálon kapcsolódott egymáshoz. Bánffy az egyiknek a személyes vezetője, a másiknak az észmei felvigyázója volt. Időnként — mint e levelek is sejtetik — ennél is több. Bánffy már 1796-ban kifejezésre juttatta, hogy sokallja a megtartott gyűlések számát, s 1796 februárjában levélben fordul Teleki Mihályhoz,² hogy vásárhelyi lévén vállalná el Bánffy nevében a felügyeletet. Bánffy elégedetlen volt Arankával vagy pedig Teleki Mihály személyével az arisztokrácia befolyását akarta hangsúlyozni? Nehéz e kérdésre igennel vagy nemmel válaszolni. Ne felejtjük el, hogy ekkor még 1796-ban vagyunk, amikor a hatalom szemében minden összefövetel gyanús, s kifelé nem értett hangsúlyozni, hogy a helyi hatalom rajta tartja a szemét a tudományos igyekezeteken és összeföveteleken is. Teleki Mihály ekkor még nem vállalja a megbízatást, ezért az év folyamán Bánffy

¹ Magyar Könyvszemle, 1988/1. sz. 67–74.

² Teleki Mihály (+ 1826) Marossszék fő királybírája, a Kéziratkiadó Társaság tagja; Aranka lemondása után ő irányítja a társaságot.

mindenképpen a társaság megreformálásának szándékával a társaság számára négy tagú igazgatói tanácsot nevez ki (melynek tagja Aranka is) s a gubernátor intencióinak megfelelően ezt lett volna hivatott irányítani és a helyszínen ellenőrizni Zeyk Dánielnek,³ aki azonban még el sem kezdte a munkáját, hirtelen elhalálozott. Ezek az intézkedések a főtitkoknok feladatkörének a szűkítését jelentették és elkerülhetetlenül Aranka presztízsének a csökkenését eredményezték. A reform gyors életbe léptetését bürokratikus nehézségek és objektív akadályok lassították, de megkérdőjelezni nem tudták. Aranka leveleiből az elnök iránt hangsúlyozott elmaradhatatlan tiszteletkörök ellenére az elégedetlenség, a keserűség árad, s a társaság munkájában részt vevők irigykedéseire célozva személyi ellentéteket sejt. de amikor maga is megbizonyosodik, hogy a tervezett átszervezéseket nem tudja elhárítani — úgy tesz, mintha a kezdeményezés saját magától eredne, s a társaság jövőjét illetően nem szűkölködik tanácsokban. Feltehető, hogy Bánffy csökkenteni akarta régi munkatársának elkeseredettségét — szóban és írásban felkérte Arankát, hogy a jövőben is számítanak munkájára, segítségére.

„Kivánnya a Köz Jó: mely az én kevés Napjaimat és csekély tehetségemet, ha Isten segít, más nagyobb és olyan dolgokban várja, mellyekkel részszerént adosis vagyok.” Az Aranka életmű keserű tanúsága, hogy a sokfajta műfajjal kísérletező, a tudományokban és a szépirodalomban próbákat tevő szerző éppen tudományszervező munkájával alkotott maradandót — és életének hátralevő részében az áhított „nagyobb dolgok” már nem realizálódnak.

Ezek a levelek lezárják az Erdélyi Magyar Nyelv-mívelő Társaságnak a létrejött művekben bizonyított, legtermékenyebb szakaszát, ugyanis Aranka lemondása után a társaság élete és munkája jelentősen megváltozik.

Egy következő közlemény lesz hivatott érzékeltetni, hogy az 1798. nyár elején visszavonult Aranka betegségekkel és az öregség bajaival küszködve — egy rövid időt kivéve — miként szakad el végképpen Bánffytól és a társaságtól is.

Aranka György levelei Bánffy György gubernátorhoz

I.

Nagy Méltoságu Grof K[irályi] Fő Kormányozó Ur
Kegyelmes Urunk!

Kötelességünk szerint ide zárjuk Excellentiádnak alázatos tisztelettel, mint Rendes Elöl Ülőnek a' Társaság közelebbi négy Gyűléseinek Jegyző Könyveit. Melléjük zárjuk eredet szerint Grof Ifj. Teleki Domokos Urnak, mint Biztosnak Tudositását is, az ehez zártakkal együtt.⁴ Ezekből Excellentiád méltóztatik kegyesen által látni az ide való Munkás Társoknak, mind a' Tudományos Tárgyak körül való igyekezeteiket; mind pedig arról való szorgalmatosságokat, hogy mind magokat Társokkal, mind az igyekezetet költséggel erősítvén munkásságoknak ujjabb és közönséges Jeleit minél hamarébb hogy tehessék Világ eleibe.

G[ro]f Teleki Domokos Ur maga tudositásait s jelentéseit, mindek utánna az elsőket mellyeket Excellentiádnak bé nyujtott volt, tettsett volna vissza kéni, és venni. a' mult Sz[ent] Iván Havának tizedikén adván bé; azokat ugyan azon Hónak 24^{ikén} tartott Gyűlésünkben, azonnal fel vettük; nem tsak, hanem a' Titoknok ugyan azon Tárgyakrol maga G[ro]f Teleki Domokos Ur jelenlétiben is conferentiát tartván, 's az után a' XXIV^{ik} Gyűlésben azokat miis ujja Közönséges Tanátskozás alá vévén,

³ Zeyk Dániel (1745 k. 1796), a marosvásárhelyi Királyi Tábla ülnöke. 1795-től részt vett a társaság munkájában.

⁴ Teleki Domokos (1777–1798), Teleki Sámuel erdélyi kancellár fia, haláláig aktívan részt vett a társaság munkájában. Őt tekintették az erdélyiek és a magyarországiak összekötőjének. Jelentéseit („tudositásait”) Jancsó Elemér adta ki. (L. *Az Erdélyi Magyar Nyelv-mívelő Társaság iratai*. Bukarest. 1955. 223–225., 229–230.)

tehetségünk szerint meg-fontoltuk. Melly szerint mint a' XXIII. és XXIV^{ik} Jegyző Könyvekből Excellentiád meg látni méltoztatik; más modot nem találtunk. hanem hogy Excellentiádat találljuk meg, és Excellentiádat mint a' Társaság nagy érdemű, és Tekintetű Elöl Ülőjének Könyörőgjünk azon, hogy nevezett Elöl Ülői Hivatallya mellett ha maga Méltóságos Személyével meg egyeztethető dolognak fogja itélni: méltoztassék tulajdon maga irni.

1., Pesti Universitásbeli Aesthetica Professorának Schedius Lajos⁵ Urnak, és Fő Leveledző Hivatallyába Magyar Ország részéről meg-erősíteni. A' Gyűlés maga részéről jonak találván maga is irni: azon Levelének Párját ide zárja.

2., A' Haza beli Fő Jol-tévő Uraságoknak és Aszszonyaságoknak; hogy a Társaságot szükséges költséggel segélyek ujra. Ennek példáját is magunk itélete szerint fel tévén. alázatosan ide zárjuk.

3., Nem különbön némelly Fő Rendű Tudosoknak is, hogy a' Munkásságra serkentessenek. Ennek példáját is ide teszszük. A' Fő Jol-tévőknek, és Tudosoknak neveket ugyan azon Levelünkre jegyzetük fel.

Ha pedig Excellentiád magát ez után nagyobb és terhesebb Hivatalbéli foglalatosságaira nézve meg akarja kémmeltetni: könyörőgünk Excellentiádnak hogy az ez előtt ki nevezett ide valo Hellybéli Tanátsnak méltoztassék Elöl Ülőt nevezni ki, ki Excellentiád képében mindeneket véghez vivén. Excellentiádat az a' féle Terhektől menté tégye; és a' Társaság Gyűlésében is megjelenvén, maga a' maga tekintetével a' Társaságnak mások előtt Tekintet és betsületet szerezzen, mellette lévő Tanátsosi pedig a' Gyűlésekben hasonloképen meg jelenvén illő munkákkal és értekeződésekkel a' Munkás Társoknak segítségekre légyenek.

Jelentjük továbbá alázatosan Excellentiádnak: hogy Excellentiád tettzése szerint, a' Wolfenbütteli kéz irások iránt, Göttingába Dr Gyarmati Urnak, ezen Gyűlésünkből irtunk.⁶ És a' Társaságot 's magunkat Excellentiád kegyességeibe ajánlván alázatos Tisztelettel vagyunk Excellentiádnak mint a' Társaság nagy Méltoságu Elöl Ülőjének

igen alázatos Szolgái

A' Magyar Nyelv Mivelő Társaság Munkás Társai
Aranka György s.k. mint a Társaság Rendes Titok-
nokja.

M[aros]Vásárhely Sz[ent] Jakab Havának 29^{dik} napján tartott Gyűlésből 1797.

Az irás külső szövege:

die 29 July '797.

A' Társaság Tudosítása

2.

Nagy Méltoságu Groff és Királyi Kormányozo Urunk

Kegyelmes Uram!

A' Társaság két utolsó Gyűléséről valo Jegyző Könyveket alázatosan ide zárom.

Excellentiád Kegyesen méltoztatik meglátni belőlek, melly sok munkát okoztanak. Azokat végezvén sietek Excellentiádnak alázatosan udvarolni; addigis igen méjj Tisztelettel lévén Excellentiádnak

igen alázatos szolgája

Aranka György

M[aros] Vásárhely 20dik Sept. 1797.

⁵ Schédius Lajos (1768—1847) az Erdélyi Magyar Nyelv-mivelő Társaság pesti megbízottja, egyetemi tanár.

⁶ Gyarmathi Sámuel (1751—1830) nyelvész, a társaság tagja. Arankaék felkérésére németországi útja során 10 árkus papírra kijegyzetelte a wolfenbütteli könyvtár kéziratosa hungarica anyagát 6a. *Béls: Magyar Mercurius* 1798. II. 23. 15. sz. 232—237.

3.

Nagy Méltoságu Groff Királyi Gubernátor Urunk;
Kegyelmes Uram!

Tartozó alázasos köteleességből ide zárom Ex|cellentiád|nak mint a' Magyar Nyelv Mivelő Társaság Nagy Méltoságu Elöl Üljének, a' Társaság nevébenn, a' közélebbi két Gyüleasek Jegyző Könyveit A és B betük alatt. Nem külömben az azon Gyüleasekben folyt dolgok/na/k Summás Jelentését; C és D. betük alatt. A' C Betü alatt lévő, már felis küldetett az Erdélyi Ujjság Irodájának, u. m. a' Mercurius kiadojának. A' D alatt lévő, még nem küldetett fel: az elsőnek a' Szerentséjét várjuk. Igen alázasosonn, ajánlom magamat Ex|cellentiád|d Uri Garantiába és alázasos Tisztelettel vagyok Excellentiádnak

alázatos szolgálja
Aranka György

M|aros| Vásárhely 13. Febr. 1798.

4.

Nagy Méltoságu Groff és Fő Igazgato Urunk
Kegyelmes Uram!

A' Nyelv Mivelő Társaságnak közlebbi u. m. é folyo Honak 21dikénn tartott Gyülease Jegyző Könyvit, és annak az Ujjság Iroval közlött mássát, a' Társaság Nevébenn Ex|cellentiád|nak mint a' Társaság nagy Méltoságu Elöl Üljének alázasosonn ide zárom. Igen alázasos Tisztelettel maradván Excellentiádnak

igen alázasos szolgálja
Aranka György

M|aros|Vásárhely 29 Martius 1798.

5.

Nagy Méltoságu Groff Gubernátor Urnak,
Nagy Méltoságu Tanács

Kegyelmes és Méltoságos Uraim!

Excellentiátoknak alázasoson jelentem: hogy

1. sőbenn, A Nyelv Mivelő Társaság a Ferdinánd komissáriussi Relatioját⁷ a mellette valo Actákkal megszerezvén a Haza hasznára; ha Excellentiátok hasznát akarják venni, s a Hazai több Kéz Írásokkal kiadatattni: a Társasággal parancsollyanak iránta. Sajto alá valo készítésére legalkalmatosabbnak tartom Tiszt. Éder Urat:⁸ vettem is észre készségeit Ex|cellentiá|tok parancsolatjára.

Másodsor. Ex|cellentiá|tok a minap kegyesenn méltoztattak volt velem parancsolni a Kollinovic(?) sajto alá valo készitetése iránt; már iratom is olyanformán, hogy készítéséhez hozzá lehessen nyulni. De jól látom hogy énnékem az én véghetetlen foglalatosságaim arra időt nem adnak. Azért ennek a Munkának elkészítésére ajánlom Ex|cellentiá|tok|nak az itt helybe a Ref|ormátus| Collegyomban levő egyik Tudos és nagy Litteratuságu Professort, a Haza Történetei Tanitóját Zilahi Sámuel⁹ Uramot. Méltoztassanak Ex|cellentiá|tok ezzel a jo Tudos Urral bátran parancsolni. Továbbá magamat Ex|cellentiá|tok Uri kegyességébe ajánlván, alázasos tisztelettel vagyok Excellentiátoknak

igen alázasos szolgálja
Aranka György

Vásárhely 798. márc. 29.

⁷ Ismeretlen kézirat.

⁸ Eder Károly József (1760–1810) Erdélyi történész, forrásgyűjtő. A Kéziratkiadó Társaság megbízásából 3 kötetben kiadta erdélyi történelmi forrásgyűjteményét. (*Scriptores Rerum Transilvanicum*)

⁹ Zilahi (Zilai) Sámuel (1753–1800) a marosvásárhelyi református kollégium professzora.

A boríték szövege:

Nagy Méltoságu Groff Bánffy György Gubernátor Ur
 Excellentiájának és
 A Kéz Írások Társasága Nagy Méltoságu Tanácsának
 Kegyelmes és Méltóságos Urainak ö Excellentiájoknak

Kolosvárt

(A levél lelőhelye eredetileg az Unitárius Gimnázium kéziratárában 1370. sz. alatt.)

6.

Nagy Méltoságu Grof Királyi Fő Kormányozó Urunk,
 Kegyelmes Uram!

Az Ex[cellentiád] Uri Neve Napja, midőn a Hazában minden Jóknak és Haza barátainak öröm Napja: bátorokodom én is, az én Ex[cellentiád]hoz mint Haza Attyához tartozó alázatos Tiszteletemnek. Adóját Ex[cellentiád]d kezeibe alázatosan letenni. Kivánván, hogy fényes Érdemének ilyenjő szivből származott Gyümöltseit sok esztendőig vidámonn szedhesse Excellentiád!

Ezt a Hazánk közönséges Innepét a Nyelv Mivelő Társaság fogja elébb egy Rendes Gyűlésével fenn tartani: azután pedig Ex[cellentiád]d hosszas élelert a Baráttság poharával áldozni.

Én pedig nem választhattam se jobb, se szerencsésebb napot Ennél, melybenn Ex[cellentiád]nak alázatosan aztaz örvendetes Jelentést tegyem: hogy az az kised Nyelv Mivelő társaság, mely oly sokáig a semmiséggel küszködött, már maga virágzása, ereje és nevedése azt kívánván, az én dajkálódo kezeim közül valo ki szabadulásának Oráit 1798 bann az Ex[cellentiád]d Uri Neve Napjának elé fordulásától fogva fogva számlálni: mintegy maga idejét elért Ifju.

Hogy Ex[cellentiád]dnak a Gondolkodásra és maga meg határozásaira ideje legyen, most előre csak alázatos Jelentésemet zárom ide. Kisérti fogják majdon mikor elébb mindeneket számbaadok Ex[cellentiád]dhoz való méjj tiszteletből csekély gondolataimis. Addigis pedig alázatosan Exc[ellentiád]d kegyeségeibe ajánlott, igen alázatos Tisztelettel vagyok Excellentiádnek

igen alázatos szolgálja
 Aranka György

M[aros]Vásárhely 1798. ápr. 18.

7.

Nagy Méltoságu Groff Ur, Országunk Királyi Fő Igazgatoja
 és a Nyelv mivelő Társaság Nagy Méltoságu Elöl Ülöje,
 Kegyelmes Uram!
 és Tekintetes Nemes Nyelv Mivelő Társaság!

A Magyar Nyelv Mivelő Nemes Társaság a mult környülállások között is megmaradott. Mert az Egek ezt az ártatlan Igyekezetet szerették. Symboluma e volt: lassan, eröltetés nélkül; kiváltképpen ártatlanul: és ha az Egek akarják, meg marad. Ugyis történt. Sőt az Egek jovoltából történt az is: hogy nem csak fenn maradott: hanem meg is erősödött és nevedett. Ez is az Egek Irgalma! Háládatosságból említem.

Most pedig valakik az Igyekezettel közelebről esmértesek, jól láttják, hogy annyira nevedett, és erősödött: hogy már mintegy maga idejét el ért Ifju Dajkája öleből és kezei közül ki kéredzik: és ez is gyengébbnek esméri magát, mintsem véle birhasson. Azonkivül maga is érzi, hogy másuvá hivatattik; és a Társaság legértelmesebb Barátai is attól kezdettenek tartani: hogy a Társaság belső dolgainak folytatása, szinte csak egy embernek kezén fordulván meg: ennek közelítő Boldog Orái az egész Igyekezetenk némely romlását, leg alább csökkenésit magok után vonhatnak. Amelly igen bölcs gondolat és helyyes félelem.

Csak ezekre a Társaság javának és virágzó állapotban valo maradhatóságának meg gondolásából származott okokra nézve azért nem csak jönnek, hanem szükségesnek is itéltem: a Társaságra nézve még előre és életbenn meg halni. És most akkor, mikor a Társaság kivül minden Irigyeinek ostromait, belől az ujjito, ronto, viszketeges Elméknek minden kovásszától és Sepreitől tellyességgel üres és tiszta azt a Becsületet, melyel Ex[cellentiád]d ez előtt amint t. i. akkor némely kényes környül állások a Társaság

folyásának modját keskenyebb határok közé kívánták szorítani, engemet kegyesenn felruházni méltoztatott volt Ex[cellentiá]d Atyai Kezeibe alázatosonn le tészem: és a Titoknok igen kedves és becsületes Hivatalrol ezennel le mondok. A T[ekintetes] Nemes Társaságnak pedig, ha megengedni méltoztatik Baráttya maradok.

Mind Ex[cellentiá]d, mint a T[ekintetes] Nemes Társaság jól emlékeznek, hogy már régen készenn vagynak itt helybenn olyan ki nevezett Bölts urak: kik, hogy Ex[cellentiá]d fő vezérlése alatt a kormányt kezekre vegyék csak az Ex[cellentiá]d parancsolattját várják. Ezek mindnyájon méltán megérdemlették az Ex[cellentiá]d Hitelét és választását. Az első és érdemesebb közöttök a többi tanátsával viheti a Kormányt: a Munkás Gyüléseket pedig a Titoknok tarthattya, a Tudományos dolgokban. Akit Ex[cellentiá]d és a T[ekintetes] N[emes] Társaság azzal a Tiszteséggel megkíván ajándékozni: akárki örömmest elfogadja. Az egész dolog rendi nem csak folytában hanem maga rendes utjábannis vagyon: semmiben nintsen semmi akadék. A kiadando munkák kéz alatt: a költség is készen, magok a Joltevők kezekben. Mert a pénz hajtászat, kivált a második darab késvén nem tartottuk illendőnek szeretni.

Könyörgök Ex[cellentiá]d[nak] alázatosonn méltoztasék ezen alázatos Jelentésemet, annak, akit maga Hittelével meg kíván ajándékozni, elküldvén általa a T[ekintetes] N[emes] Társasággal is közölni s olyan rendelést tenni, hogy tölem mindenek által vetetvén a dolgoknak folyása semmi késedelmet a változásért ne szenvedjen. Méltoztassanak pedig mind Ex[cellentiá]d Atyai képpen mind a T[ekintetes] N[emes] Társaság atyafiságosan az én gyengeségeimet elfedezvén: hozzám való kegyességeket az én háladatos tiszteletemet elvenni: és Engemet Uri Kegyességeibe Atyafiságos Szeretetekbe ezutánis megtartani. Aki igen alázatos Tisztelettel vagyok: Excellentiádnak és a T[ekintetes] N[emes] Társaságnak

igen alázatos szolgálja
Aranka György

M[ajos] V[ásárhely] 18. ápr. 1798.

8.

Nagy Méltoságu Groff Királyi Gubernátor Ur
és a Nyelv Mivelő Társaság Nagy Méltoságu Elöl Ülője
Kegyelmes Urunk!

A Nyelv Mivelő Társaság Ex[cellentiá]jának mint Nagy Méltoságu Rendes Elöl Ülőjének, közelebbi Gyülésének Jegyző Könyvit és annak rövid foglalattját, tartozó és alázatos kötelessége szerént, az ide zárt Másokban alázatoson küldi.

Én pedig igen alázatos Tisztelettel vagyok
Excellentiádnak

igen alázatos szolgálja
Aranka György
Rendes Titoknok.

M[ajos] V[ásárhely] 18dik Ápr. 1798.

9.

Nagy Méltoságu Groff Királyi Fő Kormányozo Urunk
és a Nyelv Mivelő Társaságnak Nagy Méltoságu Elöl Ülője
Kegyelmes Urunk!

A Nyelv Mivelő Társaság könyörgök Excellentiádnak, mint Nagy Méltoságu Elöl Ülőjének: méltoztasék itt, mint a Társaság folyásának mostani rendes helyében, Maga távol létiben, Maga Méltoságos Személye helyében, egy olyan meg hitt Tanácsot nevezni ki: melly Exc[ellentiá]d[nak] Magára nézve Szeme és főbb tetszésének a Társaság előtt Magyarázoja légyen: a Társaságnak pedig már mostani nevedezéséhez képest nagyobb Tekintetet adhasson; és a második Darab kiadatására szükséges költségek meg szerzésében, az illő lépéseket meg tegye.

Mind Exc[ellentiá]d Nagy Méltoságu Tekintete, mind a Társaság folyásának szerentséje kényszeritvén a Társaságot: hogy ezen kegyességiért Exc[ellentiá]d[nak] alázatosonn esedezzek: méltoztatik Exc[ellen]

tiá|d kegyes válasszával a Társaságot meg vizasztalni. A mely igen alázatos Tisztelettel magát és a nemes Hazai Igyekezetet Exc|ellentia|d Atyai Kegyességeibe ajánlván Excellentiádnak fejenként alázatos szolgálja
Aranka György

Rendes Titoknak a Társaság nevébenn

M|aros| Vásárhely Pünköszt (május) havának 17ikén 1798.

10.

Nagy Méltoságu Groff Királyi Fő Kormányozo Urunk
Kegyelmes Uram!

Amint közelébbi Levelemben Ex|cellentiá|dnak fogadtam volt, most már az én időm eljövén Ex|cellentiá|dnak igen alázatosan jelentem: hogy én a Nyelv Mivelő Társaságnak utobbi XXXVIII. Gyűlésével az én Pályámat elvégezvén a társaságnak megholtam: és annak vezérlését Ex|cellentiá|d kezeibe ezennel alázatosan letésem.

Ezt a lépést kívánta tőlem a Társaság Tekintete; mellynek fejére Ex|cellentiá|d képibe, egy helybeli Tanáts tétetvén: ezennel nevedekni fog. Kivánnya annak fenn maradása: mely véggel a mechanika Manipulatio terhétől szabadulván a két hazából magam mellé még egynéhány állandó jo és Tudos Társokat kívánok szerezni: kiknek szüntelen folyo munkáik által a Társaság Becsülete fenn tartassék. Kivánnya a Köz Jó: melly az én kevés Napjaimat és csekély tehetségemet, ha Isten segít, más nagyobb, és olyan dolgokbann várja, mellyekkel részszerént adosis vagyok. Mint ebben Ex|cellentiá|d bizonságom. Ex|cellentiá|d méltoztatik tudni: hogy eddig se becsület füstüért se nyereség kívánságából nem szolgáltam: mostis ezt a lépést semmi oldalos tekintetből nem teszem. A Társaság szerentséje állandosága és Tekintetének nevelése indito okain: és az, hogy többet s jobban szolgálhassak, mint eddig. Mellyről Ex|cellentiá|dat bizonyossá tésem.

Ex|cellentiá|d kegyességébeis bizom: hogy ezzel a magam meg határozásával Ex|cellentiá|dat meg nem sértem. Mert mindent fel vetvén, ugy találok: hogy az előre valo hosszas alkudozással, és magam vontatásával nemesebb dolgai között Ex|cellentiá|dnak csak drága idejét loptam volna el, mégis azoknak véghetetlen száma miatt Kegyes Engedelmének meg nyereséért késönn várhattam volna. Szokott modomat követem azért mostis; és az Ex|cellentiá|d böles Itéletével helyet hagyván az egész dolgot készen terjesztem Ex|cellentiá|d eleibe.

Az első Gyűlése a Társaságnak a jövő törvényes Szakasz elejénn éppen ugy folyhat mindjárt, mint az utolso végződött; minden Acták reá készen és rendibe tévén. Ex|cellentiá|d ki nevezvén a Tanátsot, mellyben az első a Praesidiumot viheti: az mindjárt, s utánna a Társaságis kezdheti maga Gyűléseit. A Tanátsban az Actuariuságot viheti a rendes Actuarius Presidialis Protocollita Nemes György¹⁰ Ur: ki azt eddig is folytatta a Társaság Gyűléseibe: a Társaság dolgait pedig, mig Rendes Titoknak kineveztetik, az első gyűlésben választando Vice Titoknak, mint én eddig, éppen ugy viheti. Ugy gondolkodom továbbá

Hogy ennek a Társaságnak az országos Sysztéma szerént, még csak akkor kelletvén lennie egy formált tökéletes Társaságnak; mikor az ország Nemes Rendei könyörgéseknak, ő Fensége kegyelmesenn helyt adván, ez egy törvényes Czikkely által megerősitetik: azért a nagy, és inkább irigységet mint hasznot szerző Organizationak még most nintsen helye. Hogy t.i. most a Társaság Privilegium utánn járjon: hogy künn Nemes Magyar Országonn fiok Társaság állitassék fel, s ugyanott valaki Vice Secretarius vagy Plenipotenciárius legyen: az utánn a Tagok vagy Társok között, a Joltevők rendibenn az Uraságok és asszonyságok közt: a Tudosok rendibenn a Tudosok és Levelezők közt; ugy a szegényebbek és gazdagabbak köztis Systatice meg külömböztetés tétessék, hogy ezeknek Diplomák adassanak ki: és hogy még a Tanáts magais, hanemha az Ex|cellentiá|d tulajdon neve alá írása alatt a külső nagy Méltóságban lévő Uraságoknak Társaság nevébe írjon.

Most közelébb pedig Ex|cellentiá|d tellyes bátorságára nézve, csak nem elégnék tartanám ezt a könnyű és rövid Fogást; hogy Ex|cellentiá|dnak ne csak a Jegyző könyvek küldessenek bé, hanem azokkal együtt a Referáda Levél formájára készitendő Gyűlésre vagy Tanátsba hivogato Levelek is: ezekben rendibe fel

¹⁰ Nemes György (+ 1811) marosvásárhelyi rendőrigazgató, a helyi színházi bizottság tagja.

tétetvén az elé fordulando pontok is mindeniknek utánna a Vélekedés. Ezeket elkészítvén vagy készítettvén a Tanáts Gyülésére szollokat a Helybeli Elöl ülő maga: a Társaság Gyülésére szolgálókat pedig a Titoknok s magok neveket alája írván ugy erresszék elébb a Gyülés előtt Kerülőbe s a Tanáts Urak kiknél járnak, írják alálok Neveket: láttam T.T. Igy nem jöhet semmi dolog olyan elé egyikbennis a mi Protocollumba nem megyen; és nem maradhat ki semmi belőle, ami elé jöt. A két levél egymásnak Contralorja lészen. Csak éppen, kivált a Jelentő levelek, az eredetiek küldessenek fel.

Még csak az az alázatos könyörgésem vagyon Ex[cellentiád]hoz: méltotassék azt a kegyességit tölem meg nem vonni; és megengedni, hogy örökös alázatos Tisztelettel legyek

Excellentiádnak

igen alázatos legkisebb szolgálója
Aranka György

M[aros]Vásárhely 1798. Máj. 24.

11.

Méltóságos Groff, Camerarius, Status Actualis intimus

Consiliarius, Királyi Fő Igazgato Ur,

A Magyar Nyelv Mivelő Társaságnak Fő Elöl Ülője!

A Magyar Nyelv Mivelő Társaság, melyben a Fő Elöl ülő Hivatalt Ex[cellentiád]d maga Méltóságos személyére felvenni méltotzatott, egybe állása idejétől fogva sok jeleit tapasztalta Ex[cellentiád]d Kegységének, és Uri gratziájának, a többek között nem kitsin örömmel értette, és háládatos tisztelettel vette Ex[cellentiád]dnak azon édes Atyai gondoskodását, mely szerint a néhai Méltóságos Zeykfalvi Zeyk Dániel Ur Ülése alá egy Helybéli Tanátsot nevezvén, a Társaság dolgainak jobb moddal, és nagyobb előmenetellel való folytatását annak oltalma, segedelme, és igazgatása alá bizni méltotzatott vala; Minthogy pedig azon Tanáts, Ki nevezett Elöl Ülőjének véletlenül történt halála miatt, a mái napigis fel nem állhatott, ez okbol bátorzkodott vala a Társaság Ex[cellentiád]dnak alázatos jelentése által eszedzni, azon bölts, és köz jora tzező Rendelésnek telyesedésbe vétetése iránt, mely az időnek és Környül állásoknak mostani állapottyok miatt, mind eddigis meg nem eshetvén, a Társaság az alattis mig ezen alázatos Kérése iránt Ex[cellentiád]dnak parantsolattyát, és telyes rendelését vehetné, meg csoportosodott dolgainak, annál nagyobb haszannel és előmenetellel való folytathatása végett kérte, és két Deputatussai által mgis hivta Méltóságos Groff Teleki Mihály Urat, a ki egy darab időttől fogva, némely közben jött Kedvetlenségére nézve, a Társaságtól és annak dolgai folyamattyára szükséges ügyelettől magát egészszen elvonta vala; hogy az Helybéli Ülőséget, mint első Assessor az Ex[cellentiád] által Februárius 3^{hikán} 1796^{ba} kinevezni méltotzatott Tanátsban, az ottani kinevezett Praeses néhai Mélt[óságos] Zeyk Dániel Ur holta után, addigis mig Ex[cellentiád]d azon Tanátsot ujra felállítani méltotzatik folytatni ne terhelteszék. Mely Kérésünknek és meg hívásunknak az a kivánt foganattya és kimenetele lévén, melyet a Tisztelt Méltóságos Groff Ur esméretes buzgo Hazafiui indulattyától előreis várni lehetett, és ugyan ennek bizonyosságára mái Gyülésünkben megis jelenvén, 's a Társaság dolgai Kormányához a fennebbi modon ujra hozzá kezdvén ezt Ex[cellentiád]dnak is alázatosan jelenteni Kötelességünknek esmértük; telyes bizodalommal lévén az iránt, hogy Ex[cellentiád]d a Közönség hasznával, és a Társaság előmenetelével edjben kötött ezen lépésünket is jova hagyni, és ez iránt Társaságunkat bizonyossá tenni méltotzatik. Örökös tisztelettel maradván

Excellentiádnak

alázatos szolgálói A' Nyelv Mivelő
Társaság Tagjai
Aranka György
mint Rendes Titoknok

M[aros]Vásárhely 26 Juny 798.

12.

Nagy Méltoságu Groff és Királyi Kormányozo Ur
Kegyelmes Uram!

A Társaság dolgainak rendiben Kegyelmes Uram, a kiadando II. Darabra valo kész Czikkellyek a Társaság Gyűlésébe bé mutattatván: és semmi nem lévén egyéb hátra, hanem hogy még egyszeri jó s szemes általnézések után Excellentiádnak alázatosann bé nyujtassanak; azonkívül a Társaság rendesen már magától és olyan könnyen folyván a bé vett Rendszerént, hogy a mint a XXXIX Gyűlésben meg mutattam az Aktuariusnak, minden más segítség nélkül az egész Sessiot ki folytatta: a minap Excellentiához alázatosan bé nyujtott könyörgő Levelein rendszerént Excellentiád Kegyes Válaszát alázatosann elvárom, azért mostis esedezem, és Kegyességeibe alázatosan ajánlott, örökös Tisztelettel vagyok

Excellentiádnak

igen alázatos szolgálja
Aranka György

Vásárhely Sz[ent] Jakab havának 6ikán 1798. (július)

Címzés a borítékon:

Nagy Méltoságu Groff Losonczi Bánffy György Urnak Sz[ent] István Jeles Vitézi Rengye Nagy Kereszti Vitézének, a Császári s Királyi Felség Arany kulcosos és B. Titoknok Tanács Hivének és Erdély Nagy Méltoságu Királyi Fő Kormányozójának Kegyelmes Urunk ö Excellentiájának igen alázatosan

Kolosvárt

ENYEDI SÁNDOR

„Slavica” a magyarországi német nyelvű sajtóban a reformkorban. A magyarországi német nyelvű sajtó¹ több funkciót látott el: alapvető feladatának azt tűzte ki, hogy megbízható híreket szolgáltatson Magyarország politikai, gazdasági, kulturális életéről, az egyes megyék és városok társasági, különösképpen pedig színházi és irodalmi viszonyairól, változásairól, illetve és ezt sem tekintette mellékes célkitűzésének részben levelezői révén, részben főleg az osztrák és a német(országi) hírlapok tájékoztatása alapján, nem egyszer osztrák és német(országi) közlemények átvétele, másodközlése útján, a külföld hasonló jellegű eseményeit továbbítsa Magyarország azon olvasóinak, akik olvastak németül. Azaz valószínűleg mindazoknak, akik a színházi, az irodalmi, a társasági és jórészt a politikai és a gazdasági élet részesei voltak. Ilyenformán olykor talán még a magyar nyelvű sajtó tanulmányozásánál is eredményesebb lehet Magyarország egészének (tehát nem pusztán a magyar nyelvű lakosoknak) eseménytörténetére vonatkozó kutatómunkánk, ha forrásként kezeljük a magyarországi német nyelvű sajtót; és nem csupán azt vizsgáljuk, mit vettek át a magyar hírlapokból és folyóiratokból (gyakorlatilag mindent átvettek, illetve átadtak), vagy milyen mértékben fejezik ki a magyarországi német nyelvű polgárság² egyes rétegeinek törekvését, véleményét. Ugyanis ennek a polgárságnak a reformkorban a

¹ FRIED, István: *Der Plan einer mitteleuropäischen Zeitschrift aus dem Jahr 1806.*, Magyar Könyvszemle 90, 1974, 262–268.; Ugyanő: *Die Zeitschrift „Iris” (1825–1828) und die Literatur der südslawischen Völker*, Studia Slavica 33, 1977, 69–85.; Ugyanő: *A magyarországi német sajtó kutatásának kérdései*, Magyar Könyvszemle 99, 1983, 89–101.; Ugyanő: *Funktion und Möglichkeit einer deutschsprachigen Zeitschrift in Ungarn*, In: *Zeitschriften und Zeitungen des 18. und 19. Jahrhunderts in Mittel- und Osteuropa*, Hg.: István FRIED, Hans Lemberg, Edith Rosenstrauch-Königsberg, Red.: Heinz Ischreyt, Berlin 1986, 139–150.

² PUKÁNSZKY Béla: *Német polgárság magyar földön*, Budapest é. n.; Ugyanő: *Deutschungar, Deutsch-ungarische Heimatblätter* 4, 1932, 87–91.; Ugyanő: *Wandlungen und Abwandlungen der deutsch-ungarischen Bewußtseins*, Ungarische Jahrbücher 19, 1934, 144–164.; FRIED, István: *Über die Kultur des deutschen Bürgertums von Pesth-Ofen am Anfang des XIX. Jahrhunderts*, Arbeiten zur deutschen Philologie (Debrecen) 1975, 95–110.

döntő többsége a magyar nemzeti mozgalmat támogatta, vagy legalábbis megérteni törekedett annak célkitűzéseit (és néha még módszereit is). Ám azt sem tekinthetjük elhanyagolható tényezőnek, hogy a reformkorban (és a történelmi Magyarország fennállásának végéig) a soknemzetiségű ország ténye, a többnyelvű városok sokszínű és soknyelvű kultúrája, a kétnyelvűség³ és a kettős kultúráltság problémaként, jellegzetes képződményként jelentkezett. Ezen belül pedig a szláv nemzetiségek és nemzetek kulturái ugyan a magyarral egy országban, nemegyszer kevésbé hangsúlyozott és reflektált kölcsönhatásban, máskor az eszmei célokat tekintve egymás ellenében fejlődtek, de éppen a magyarországi német nyelvű sajtóban egymással találkozhattak, egy lapszámon belül mintegy egymást kiegészítve adhattak valamilyen képet az ország egészének kulturális vagy politikai mozgalmairól. Sosem szabad elfeledkeznünk arról, hogy korszakunk olvasói legalább kétnyelvűek voltak, vagy többségük kétnyelvű volt, az ún. nemzetiségi vidékeken háromnyelvű olvasókról is tudunk, és az sem ritka, hogy írókat-újságírókat is ilyen címszó alatt tárgyalhatunk.

Még egy, eddig az irodalomtudományban kevésbé érvényesülő szemponttal gazdagíthatjuk a korszak egészéről szóló ismereteinket. Történettudományunk egyre inkább szem előtt tartja, hogy Magyarország része volt a Habsburgok birodalmának. S ennek a ténynek nemcsak államjogi, politikai, hanem óhatatlanul kulturális (és nem pusztán a német nyelvűségben kimerülő) következményei voltak. Félreértés ne essék: még Pozsony kulturális életét sem szemlélhetjük olyaténképpen, hogy az Bécsnek valamennyire is provinciálisabb változata lett volna. Azt sem hanyagolhatjuk el, hogy egyes magyar írók életében Bécs és annak kultúrája milyen szerepet játszott (például Kazinczy Ferencre, Kisfaludy Károlyra vagy Jósika Miklósrá gondolhatunk). Sokkal inkább a Monarchia egészére kell figyelnünk, s az összehasonlító jellegű elemzésben arra kell(ene) fényt derítenünk, hogy Prága, Brno, Zágráb, Ljubljana vagy más nem magyarországi városok német nyelvű polgársága, német nyelvű sajtója, színházi élete és a magyarországié között léteznek-e megfelelések; merthogy időnként nagyon szoros kapcsolatok léteznek, az eddig is világos volt. Elég, ha a magyarországi német nyelvű sajtóba belelapozunk, lépten-nyomon beleütközünk prágai tudósítók érdekes híryanagyába. Előre vetítve később adatokkal igazolt álláspontunkat: a magyarországi német nyelvű sajtó akarva-akaratlanul a Monarchia egyéb városainak német nyelvű kultúráját közvetítve, hírt adott a cseh, a horvát, a szlovén, a szerb (kulturális) mozgalmakról, a pozsonyi tudósítók vagy az észak-magyarországiak számot kellett, hogy adjanak a szlovák nemzeti törekvésekről. Ilyen módon a magyarországi német nyelvű sajtó a kölesönös értesülések, viták, „kiszivárogtatások” helye is lett. Természetesen a Habsburg Monarchia egyes népeinek, nemzeteinek vezéregyéniségei minden alkalmat kihasználtak arra, hogy célkitűzéseiket népszerűsítsék, a Németországban nyomtatott röpiratok az 1840-es években éppen úgy tanúi ennek a szándéknak, mint a Magyarországon kiadott brosúrák, füzetek; de erre a célra igénybe vették a magyarországi német nyelvű sajtót, s ott nem csupán vitacikkeket publikáltak (azokat is jócskán), hanem más természetű közleményeket is. S így egyfelől az ország kulturális közvéleménye előtt igazolták létüket (a szlovákok közül Ján Kollár, Karol Kuzmány, Ján Chalupka és mások közleményeivel találkozhatunk), másfelől viszont politikai-nemzetiségpolitikai álláspontjuk kifejtése révén híveket szerettek volna toborozni a magyarországi németiség körében. Más kérdés, hogy a „szlávok” ügyét ebből a körből viszonylag kevesen pártfogolták, a *Pesther Zeitung* szerkesztője, Glatz Ede inkább a kivételek közé számít ezen a téren.

A magyarországi német nyelvű sajtó tehát megjelenési lehetőséget biztosított a német nyelven fogalmazott, ám hangsúlyozottan anyanyelvi érdekű kezdeményezéseknek, részben olvasótáborát szélesítendő. Az a tény azonban, hogy magyar, szlovák, cseh, horvát stb. tárgyú cikkek, versek, hírek, beszámolók a német nyelvű sajtóban is napvilágot látnak, egyben alkalmat jelentett az egymástól inkább különbözni akaró, ám céljaikban és módszereikben sok hasonlóságot rejtő, különféle nemzeti mozgalmaknak arra, hogy egymásról hitelesebb (bármennyire is közvetett) ismereteket szerezzenek. Azokban a városokban erőteljesebb a magyarországi német nyelvű sajtó törekvése a közvetítésre, ahol

³ SZIKLAY László: *Együttélés és többnyelvűség az irodalomban*, Budapest 1987.; FRIED, István: *Some remarks on bilingualism*, Acta Litteraria 28, 1986, 386-398.

több nép fiai élnek együtt, így például Pest-Budán⁴ és Pozsonyban, de hasonló jelenségeket regisztrálhatunk mindenekelőtt Prágában, de Zágrábban és Ljubljánában is. Igen tanulságos még a hirdetések áttanulmányozása is abból a szempontból, miképpen él és hat a többnyelvűség tudata a vegyes lakosságú városokban. A *Pesther Tageblatt*ban olvasható például az alábbi közönségszóló hirdetés: "A „Magyar Királyhoz” nevű kávéházban az 1840-es esztendőből kezdve 47 politikai, irodalmi és más jellegű hírlapot olvashatnak a vendégek magyar, német, angol, francia és szerb nyelven. Csak a Magyarországon kiváltképpen népszerű *Augsburger Allgemeine Zeitung*ból három példányhoz lehet hozzájutni.⁵

Ugyancsak a *Pesther Tageblatt*ban bukkantunk rá a Prágában megjelenő Ost und West előfizetési hirdetésére.⁶ Az *Ost und West* igen jól szerkesztett, információkban rendkívül gazdag, friss szemléletű és gazdag tartalmú lapnak bizonyult, a szláv népek kulturális mozgalmairól hű képet adott, egyik fő forrása volt a szlávokról való ismereteknek. Hirdetett a pest-budai német nyelvű sajtóban az *Agramer Politische Zeitung* és melléklapja a *Luna* is, mondván, „a hazafias [vaterländische] tendenciát mindenképpen elsőnek tartja szem előtt”.⁷ S bár a pest-budai német nyelvű sajtó is ezt mondta, sőt, az egyik lapnak *Der Ungar* volt a neve, itt mégsem erről volt szó, a hirdetés sorai között kiolvasható, hogy horvát hazafias tendenciákra gondolt a szöveg szerzője. S valóban, mind a napilap, mind a *Luna* gyakran támadta a magyar nemzeti mozgalom egyes célkitűzéseit.

Ezek után nem kellett különösebb kutatás ahhoz, hogy felfedezzük: a pest-budai és a pozsonyi német nyelvű sajtó viszonylag sűrűn közölt beszámolókat prágai, brnói, zágrábi, ritkábban ljubljánai vagy lemerbergi levelezőtől. Ezekben a beszámolókból ugyan több hely jut a német nyelvű polgárság társasági eseményeinek, illetve a városi német színházak előadásai ismertetésének (a színházi-színészi vendéjátékok kölcsönösek egyébként is!), időnként azonban még ezekben is felbukkannak a horvát, a szlovén, a cseh vagy a lengyel mozgalmak egyes eseményei. Így kapunk hírt a *Ljubica i Zloba* című „Nationaloper” zágrábi bemutatójáról,⁸ amely valóban kiemelkedő eseménye lett a horvát nemzeti mozgalomnak, bár a szerkesztőségi lábjegyzet nem látszik érteni a „nemzeti opera” műfaji megjelölését a zene nemzetközisége mellett kiállva. Nem kevésbé érdekes az a beszámoló, amelyet Ljubljana szellemi életéről kapunk.⁹ Tudjuk, hogy a XIX. század elejére némileg megélelénkült szlovén irodalomnak, hírlapi törekvéseknek valójában mennyire gátja volt Ljubljana eredendően kispolgári beállítottsága, másfelől viszont a „német elem” nyelvi és kulturális túlsúlya. Ennek következtében a szlovén törekvések eleinte igen félénken, kétnyelvű írók tevékenységével törhettek csak előre. Ezért az alábbi híradás igen becses dokumentumként tartható számon:

Ljubljana irodalmi tevékenységét tekintve, legyen szó akár az ország szláv nyelvéről [Landessprache], akár a németről, jelenleg december sötét köde borítja, amelyet semmi nem látszik áttörni; csupán a nyilvánosság orgánumai, mint a *Laibachi Zeitung* és az *Illyrisches Blatt*, továbbá a kitűnő, Dr. Bleiweis úr szerkesztette krajnai gazdasági újság, a 'Kmetijske in rokodelske novice' adják annak beszédes tanújelét, hogy a szellemi élet Krajnában is él. . .

⁴ SZIKLAY, László: *Rôle de Pest-Buda dans la formation des littératures est-européennes*. In: *Littérature hongroise - littérature européenne, Études de littérature comparée publiées par l'Académie des Sciences en Hongrie à l'occasion du IVe Congrès de l' A. I. L. C.*, Red.: István SÖTÉR et Ottó SÜPEK, Budapest 1964, 227-274.; Ugyanő: *Das Zusammenleben und Zusammenwirken mehrerer südosteuropäischer Kulturen in Ofen-Pesth zu Beginn des 19. Jahrhunderts*. In: *Die Stadt in Südosteuropa, Struktur und Geschichte*, München 1968, 113-127. Vö. még: Pot (PÓTH), István: *Letopis Matice srpske i neki peštansko-budimski časopisi dvadesetih godina 19. veka*. In: *Naučni sastanak slavista u Vukove dane*, Beograd 5. 1976, 119-131.

⁵ *Beilage zur Pesther Tageblatt* 2, 1840, 1. szám

⁶ *Pesther Tageblatt* 2, 1840, 2. és 130. szám

⁷ Ugyanott (*Beilage zum Nr. 21. 1840, 21, 148, 130. szám*). Vö. még: Vuk Stefanović Karadžić népköltési gyűjteményének előfizetési hirdetése: a 149. és a 163. számhoz mellékelt toldalékban.

⁸ *Theater- und Musikzeitung*, Agram, 5. April. *Der Schmetterling* 15, 1846, 25. szám

⁹ KORDESCH, Leopold: *Korrespondenz*, Laibach, 24. Sept., Ugyanott 40. szám

Itt jegyezzük meg, hogy például az *Illyrisches Blatt* bőségesen közölte (természetesen német nyelven) a szlovén nyelvújítási harc, az ún. ÁBÉCÉ-háború polémiait, tehát nem kizárólag a német elem törekvéseit, hanem a szlovénekéit is bemutatta.

Az „eredeti” anyagot szolgáltató levelezők hírianyaga mellett információforrásként szolgáltak olyan lapok, mint a csehországi *Bohemia*, a *Moravia*, a ljubljanai *Carniolia* (és természetesen az *Ost und West*), amelyek mintegy csereviszonyban álltak a magyarországi német nyelvű lapokkal. Egymástól igen bőségesen vettek át közleményeket, nem elsősorban híreket, hanem versfordításokat, novellafordításokat, értekezéseket is. Így gazdagították egymásról való tudásukat, és így végezték a közvetítés munkáját. Természetesen e lapok szerkesztőit talán a német nyelvű szerzők munkái valamivel jobban érdeklik, de szükségesnek érezték azt, hogy bizonyos magyar, cseh, lengyel, szerb stb. irodalmi alkotások a más lapok hasábjaira is átkerüljenek.

Hogy Karel S.[abina] ismertetése J. M. Hurban almanachjáról Csehországban megjelent, és ezt átvette a magyarországi német nyelvű sajtó,¹⁰ ezt még magyarázhatjuk azzal, hogy a csehek figyelme a szlovákok iránt megnőtt, és erre a magyarországi német nyelvű sajtó is rá akart mutatni. Ám cseh és lengyel néprege¹¹ (német nyelvű feldolgozásban) éppen úgy a magyarországi olvasó elé került, mint a neves J. K. Tyl egy elbeszélése.¹² A stájerországi vendek (azaz szlovének) népköltészetéből (bár prózában)¹³ éppen úgy kapunk szemelvényeket, mint a szlovákok népszokásairól leírást¹⁴ vagy a szerbeknek Európa-szerte ismert népköltészetéről elemzőbb jellegű írást: „a szerb nemzet költői nemzet — írja a cikkíró, a Pesther Tageblattnak egyébként prágai levelezője . . . Igen, a szerbek összes gondolata, szavai, valamennyi cselekedete és törekvése: költészet, méghozzá sajtóságos, hazafias költészet”.¹⁵ Egybevág ez azzal az elképzeléssel, amelyet Székács József *Szerb népdalok és hősregék* című, 1836-os kötete sugárzott. A cseh történelem iránt érzett különösen fontos érdeklődést pedig emígy indokolja egy recenzió:

Csehország története nemcsak önmagában és önmagáért érdekes, gazdag vonzó és jelentős eseményekben, olyanokban, amelyek Európa valamennyi államára hatással voltak; hanem azért is, mivel a magyar történelemmel igen szoros rokoni kapcsolatokkal rendelkezik, és így hazánkban [Vaterland] különös előszeretettel kell méltatni.¹⁶

A magyarországi német nyelvű újságok „Slavica” jellegű közleményei azonban elsősorban átvételek, másodközlések, méghozzá olyaténképpen, hogy az átvételekben meghatározható és egyértelműen leírható szerkesztői koncepciót nem fedezhetünk föl. A szerkesztőknek (már akkor is) gyorsan kellett dolgozniuk, inkább az újdonság, az érdekesség, a különlegesség, az egzotikum közlésének vágya vezette őket. Az olvasók kegyét akarták (egymás elől, a konkurenciaharcban) elnyerni. Ennek következtében például az *Ost und West*-ből nem feltétlenül a legszínvonalasabb szerzők, versek, novellák, közlemények

¹⁰KAREL S.[abina?]: *Hurbans slawischer Almanach* Nitra, Pannonia 5, 1841, 135. szám. A közleményt a szerkesztőség az *Ost und West*-ből vette át. Hurban almanachja a magyar sajtó részéről viharos fogadtatásban részesült.

¹¹*Der Dudelsackpfeifer in Strakonitz*, Böhmische Volkssage, Pannonia 4, 1840, 50—57. szám; *Der Dudelsackpfeifer von Strakonitz*, Böhmische Volkssage von J. Malý [A *Bohemia* című folyóiratból átvéve, ahová cseh eredetiből került át], *Pesther Tageblatt* 2, 1840, 27—28. szám; WOLFNER, Wilhelm: *Der grüne Teich*, Ugyanott 3, 1841, 2. szám [verses regé]; FRANKL, Ludwig August: *Ein Bischof in Chrast und hussitische Bauern*, Pannonia 11, 1847, 88—89. szám; *Rache und Edelmuth* (Polnische Novelle aus dem dreizehnten Jahrhundert), Ugyanott 72—73. szám; *Der schreckliche Aufenthalt*, Alt-Polnisches Familienbild, nach dem Polnischen, Der Spiegel für Kunst, Eleganz und Mode 13, 1840, 1. szám

¹²*Die Dichters Liebe*, Novelle, Aus dem Böhmischen des Jos. K. Tyl, von Jos. Al. Čz [Átvétel az *Ost und West* című folyóiratból], *Pesther Tageblatt* 2, 1840, 187—192. szám

¹³*Sagen und Geschichten aus dem Lande der steiermärkischen Wenden*, Pannonia 3, 1839, 11—12, 16. szám

¹⁴x—y.: *National-Gebräuche der Slaven an der Tatra*, *Pesther Tageblatt* 108, 111—112. szám

¹⁵POLZ, Anton Guido: *Nationalpoesie der Serben*, Ugyanott 1, 1839, 106—107. szám

¹⁶—1.: J. P. JORDAN: *Böhmen, Geschichte des Landes und seines Volkes von der frühesten bis auf die neueste Zeit*, *Der Spiegel* 18, 1845, 9. szám

kerültek át a pest-budai és a pozsonyi újságokba, hanem egyfelől az, amit a szerkesztők az olvasó korábbi ismereteihez kötni tudtak, másfelől, ami újdonság voltánál fogva tetszést találhatott az olvasónál. Ám néha – mégis – feltűnően jó érzékű szerkesztői választásról számolhatunk be. Elsőnek arról, hogy Puskin elbeszélése, a *Pique dáma* rövid időn belül két ízben is megjelent.¹⁷ Vagy: alig publikált az *Ost und West* szlovén népdalokat, máris viszontláthatjuk Magyarországon az egyiket. A pest-budai olvasók között igen népszerű *Der Spiegel* publikálja. Talán azért, mert a szerkesztő a széles körben ismert, magyar témákat is megéneklő osztrák biedermeier poéta, Johann Nepomuk Vogl átköltésében talál rá.¹⁸ Ugyancsak J. N. Vogl tolmácsolásában („átmesélésében”) ismerte meg az orosz népmesék gyűjteményét az ausztriai és a magyarországi olvasó. Meg kellett, hogy ismerje, hiszen ugyan mi indokolhatta volna a magyarországi német nyelvű sajtó elismerő recenzióját a Vogl-kötetről.¹⁹

Ilyen és ehhez hasonló típusú ismertetések, átvételek sűrű egymásutánban következnek a magyarországi német sajtóban. Ám a teljes igazsághoz tartozik, hogy mindig akadt olyan értekező, aki maga szállított „anyagot” ennek a sajtónak, a maga értesüléseit és véleményét, polémikus megnyilatkozásait igyekezett közreadni. Ezek között találjuk Rummy Károly Györgyöt és Karl Ferenczet. Két különböző típusról van szó. Míg Rummyban a szláv törekvések támogatójakra letek, Ferencz ellenben az ismertetés mellett olykor élesen, ironikus hangvétellel polemizált a szlovák nemzeti mozgalom kiemelkedő képviselőivel. Rummy sok csalódása és hanyatttatása ellenére is a közvetítés szintén sok csalódást okozó feladatát vállalta, szorgalmasan levelezett olyan jelentékeny egyéniségekkel, mint a szlavisztika egyik első képviselőjével, Jernej Kopitarral, a „szláv” irodalomtörténetírás úttörőjével, P. J. Šafárikkal, egyik egykori pozsonyi tanártársával, J. Palkovičsal, magával Štúrral, a horvátok közül Gajjal, a szerbek közül a szerkesztő T. Pavlovičtyal. Ferenczre vonatkozó életrajzi ismereteink hiányosak, ezekből nem tetszik ki, hogy közvetlen kapcsolat fűzte volna bármely szláv nemzeti mozgalom kiemelkedő képviselőjéhez. Azt is csak óvatosan feltételezzük, hogy pozsonyi lakos lévén és evangélikus, talán ismerhette J. Palkovičot. Rummy egyképpen közölt apróbb híreket, rövidebb ismertetéseket és terjedelmesebb, polémikus írásokat, amelyekben a felvilágosodásból származó türelmességét állította szembe az ébredő nacionalizmusok türelmetlenségével, több ízben is látványosan megróttá az inkább hangos, mint eredményes magyarosító törekvéseket, ám elismeréssel emlegetve a magyar kulturális mozgalmakat. Karl Ferencz ezzel szemben a vitázó felekéi közül félreérthetetlenül a magyar álláspontot vallotta a magáénak, és a szlovák irodalmi nyelv körül kirobant, ugyancsak kevésbé diplomatikus hangvételű vitában a csehek és Kollár véleményéhez közelálló nézetnek adott félreérthetetlenül hangot.²⁰

S hogy lássuk, Rummy miképpen közvetített, arra vonatkozólag a *Pressburger Aehrenlese*-ben, a nevezetes és régi *Pressburger Zeitung* kulturális melléklapjában közölt írásaiból említünk föl néhányat. Rummy ekkor már, 1828-tól, Esztergomban tanár, valószínűleg ezért írja meg a szlovák irodalomban mecénási szerepet játszó J. Palkovič kanonok nekrológiát,²¹ kiemelve a szlovák könyvkiadásban végzett áldásos tevékenységét. Ír továbbá J. Holly eposzának, a Svatopluknak a megjelenéséről,²² méltatja a szlovák irodalmi élet újabb fejleményeit, a *Zora* című almanach (egyik évfolyamába Rummy is dolgozott), valamint a *Hronka* című lap kiadását,²³ beszámol 1836-os karlócai útjáról, és az egykori kenyéradó gazdája, St. Stratimirovič metropolita udvarában tapasztaltakról (Rummy ugyanis az 1810-es évek végén

¹⁷ N k n.: *Pique dame*, Erzählung von Alexander Pusckin, Ugyanott 10, 1837, 65–72. szám; Pesther Tageblatt 3, 1841, 94–100. szám

¹⁸ *Die Liebesmühle*, Windisches Volkslied, Der Spiegel 13, 1840, 71. szám

¹⁹ gan [Lesigan, Karl]: *Die ältesten Volksmärchen der Russen, von Johann Nepomuk Vogl*, Wien [. . .] 1841., Pesther Tageblatt 3, 1841, 264.

²⁰ Egy cikkben az alábbiakat olvashatjuk: Johann Kolár[!] a híres szláv tudós Pesten cseh-szláv újságot óhajtatni alapítani, amely harcolni akar Štúr úrnak az itteni [ti. pozsonyi], szlovák nyelvjárásban szerkesztett újságának és szépirodalmi mellékletének irányzatával. Pannonia 10, 1846, 21. szám

²¹ *Necrolog*, Georg Palkovics, Pressburger Aehrenlese 9, 1835, 10. szám

²² *Neue Bereicherung der slavischen Literatur*, Ugyanott 8, 1834, 8. szám

²³ *Literarische Nachrichten*, Ugyanott 10, 1836, 49. szám

tanára volt a karlócai gimnáziumnak!),²⁴ hírül adja Sima Milutinović Sarajlija montenegrói és hercegovinai népdalainak közreadását,²⁵ majd az újvidéki szerb színjátszás eseményeiről, illetve a szerb-horvát nyelvi-nyelvtani mozgalmak egyik mozzanatáról, V. Babukić nyelvtanának publikálásáról számol be.²⁶

Rumy a híreket jórészt levelezés útján gyűjtötte be, de bőségesen tallózott a szerb és a horvát, valamint a horvátországi német nyelvű sajtóban is. S tehette ezt már csak azért, mert cikkei ott is megjelentek.

Karl Ferencz a *Pressburger Aehrenlese* folytatásában publikált, a *Pannoniában*. S már a melléklap címének változása jelzi, hogy a szerkesztőség álláspontja közeledett a magyar állásponthez. De jelzi ezt az a tény is, hogy Rumynál jóval többet publikál Ferencz, aki már 1846-ban vitába keveredik J. M. Hurbannal. A vita hangja éles, majdnem kíméletlen, nem marad meg a német nyelvű sajtó hasábjain, Hurban a szlovák nyelvű sajtóban folytatja. Hurban válaszára Ferencz cikksorozattal felel,²⁷ s a csipkelődő zsurnaliszta Ferencz valójában a szlovák irodalmi nyelv újtói ellen száll síkra. Nevezetesen a biblikus cseh nyelv hívei közé tartozik az önálló szlovák irodalmi nyelv megteremtői ellenében. A Hurban Ferencz vitához kapcsolódik egy másik Ferencz-cikk, amely Štúrnak egyik szlovák nyelvű cikkét célozza meg, lábjegyzetben az alábbiakat állítva: a cseheknek ősrégi [uralte] és kiművelt nyelvük van, jeles tudósokkal; és íróik között messze nevezetes férfiakkal rendelkeznek. Ezek között emlegeti a nyelvész Dobrovskýt, Šafárikot, a történész Palackýt, illetve a „Magyarországon csehül író Kollárt és Palkovičot”. Kissé ingerülten és nem egészen igazságosan folytatja Ferencz: csak azért nem fognak neki kezdeni Bernolák nyelvtana tanulmányozásának, hogy Štúrék újságának nyelvét megértsék.²⁸ Természetesen a XVIII. század végén a nyugatszlovák nyelvjárásra épített ún. bernoláki nyelv nem azonos a középszlovák nyelvjárásra épített ún. štúri nyelvvel. De mindkettő eltérés ama biblikus cseh nyelvtől, amelyhez Palkovič jóval merevebben, Kollár talán kevésbé mereven ragaszkodott. E ragaszkodásban szerepet játszottak egyházi-vallási szempontok is (ti. az evangélikus bibliafordítás nyelvtől volt szó, míg Bernolák a Nagyszombat környéki katolikus szlovákokat képviselte — ám Štúrék nem tértek el vallási meggyőződésüktől, Hurban pedig éppen evangélikus lelkész volt). A polémia nemzedékek között zajlott le — az egyházon belül, és Ferencz reakciói is jól mutatják ennek a harenak a hevességét. Kollár és Štúr szemlélete a szlovák sajtóban és a cseh publicisztikában is összecsapott, érdekes mellékhajtása ennek a vitának a pozsonyi német nyelvű sajtó reagálása.

Ferencz azonban ennél jóval kevésbé polémikus, informatívabb jellegű híradásokat is adott közre. Szerzőnk külön rovatot kapott a laptól, amely egy időben a Szláv Sajtószemle (*Slawische Presse*) címet viselte. Így többek között a pozsonyi professzor J. Palkovič kalendáriumáról számolt be,²⁹ majd a cseh kulturális egyesület, a Prágában is megalakult Matica egy kiadványtervéről.³⁰ Ferencz tüzetes olvasója lehetett a cseh sajtónak, mivel a *Pražské Noviny* és a *Česka Wčela* állandó hírforrásai közé tartozott.³¹ Innen emelte át lapjába a következő sorokat: A Štúrizmusról és a Tatrín (nevű kultúregyesület) irányzatáról a *Česka Wčela* annyit akar tudni, hogy a magyarországi szlovákok törekvései oda vezetnek, miszerint a magyarizmus áldozataivá válnak; ugyanis a magyarok kihasználják a szlovákok megosztottságát, azt tanácsolják nekik, hogy szakadjanak el a csehektől, s ehhez segítő kezet nyújtanak.

²⁴ *Mein Ausflug nach Carlowitz*, Ugyanott 68. szám

²⁵ *Literarische Nachrichten*, Ugyanott 73. szám

²⁶ *Litterarische Mittheilungen aus Carlowitz*, Ugyanott 82. szám

²⁷ HURBAN, M. JOS.: *Aufforderung und Erklärung*, *Pannonia* 10, 1846, 122. szám.; Orol Tatránki 2, 1846, 43, 46, 50. szám.; FERENCZ, KARL: *Hurban zu Hluboke*, *Pannonia* 10, 1846, 131–136. szám

²⁸ FERENCZ, KARL: *Herrn Ludwig Sturs Abwehr auf einen Angriff der böhmischen Zeitschrift „Včela”*, Ugyanott, 139. szám. Vö. még: a magyarországi szlovákok, a cseh- és morvaországi csehek egy törzshöz tartoznak, s ha egyáltalában van a szlovákoknak irodalmuk, az kevés kivétellel cseh; minthogy a szlovákok a magyarokhoz hasonlóan egykor latinul írtak, Ugyanott

²⁹ Uo. 142. szám

³⁰ Uo. 143. szám

³¹ Uo. 11, 1847, 9. szám

Rozumite? teszi hozzá gúnyosan (Értitek?).³² Ilyen hiedelem valóban élt a csehekben, akik a szláv kölcsönösség ideájától való elszakadással vádolták a szláv kölcsönösséget a maguk módján értelmező ifjabb szlovák nemzedéket. Ferencz másutt Fejérpataky úr lipői buzgóságát említi, aki hazafias kalendáriumot adott ki³³ (vajon olvasta-e Ferencz ezt, s ha igen, mit tartott a hazafiságról?). A *Kuěty* című cseh lapból érdekes közleményt vesz át, *A csehek hiedelmei* címmel,³⁴ s ezzel azokhoz csatlakozik, akik a szláv szokásokban és népművészetben tanulságokat rejtő jelentéseket fedeznek föl. S bár Ferencz polémizál Štúrékkel, lapjukból szintén ír ki híreket a *Pannónia* számára.³⁵ 1847-től aztán egyre inkább kerül a figyelem középpontjába az egzotikusnak vélt Montenegro. „Montenegro vladikája egy általa alkotott drámai költeményt ad ki Hegyek koszorúja címmel, amelyet Cserny Györgynek, Szerbia fejedelmének fog ajánlani.”³⁶ Feltehetőleg ez P. P. Njegoš remekművének első említése a magyarországi (német nyelvű) sajtóban. Másutt megtudjuk, hogy a montenegrói püspökfejedelem érmét veretett, amelyen a szerb-horvát népköltészet hőseinek, Miloš Obilićnak képe látható.³⁷ Érdekességképpen közli a szemléirő, hogy Montenegróban egy török lóporgyárat állított föl.³⁸ Hosszan és többször foglalkozik Ferencz az európai híró szerb népdalgyűjtő, Vuk Stefanović Karadžić életének egyes epizódjaival.³⁹ Majd meglepő érdeklődést tanúsít a talán legkevésbé ismert szláv kultúra, a szlovénység iránt.⁴⁰ Megírja, hogy készülöben van egy szlovén-német „lexikon” (szótár) többek közreműködésével, majd azt, hogy Schiller Orleansi szüze megjelenik szlovén nyelven, s végül a Magyarországon is széles körben ismert osztrák költő, Anastasius Grün vállalkozásáról számol be, szlovén népdalokat gyűjt, és azokat német fordításban óhajtja megjelentetni (tudjuk, hogy az 1860-as években a Grün tolmácsolta szlovén népdalokat ültették át magyarrá).

Mind Romy,⁴¹ mind Ferencz⁴² számos olyan hírt, értesülést közölt szemléiben, amelyekből viszonylag megbízhatóan tájékozódhatott a magyarországi olvasó arról: mi történik a szláv népek kulturális életében, miféle új irodalmi jelenségek gazdagítják a szláv népek művelődését. Emellett az állandóság a lényeges; az a tény, hogy a lapok megszokott helyein, meghatározott időközökben biztos megtalálták az olvasók a „Slavica” jellegű anyagot. Néhány hír, értesülés, beszámoló innen jutott át a magyar nyelvű lapokba, és így a többszörös áttétel ellenére is viszonylag pontosan értesülhetett a szláv nyelveken nem tudó magyar olvasó és újságíró. Márpedig ez alapvető érdeke volt, hiszen az 1840-es esztendőkből minden egyes hír érv lehetett a támadó-védekező nemzeti-nemzetiségi küzdelmekben.

Itt közölt adataink természetesen csupán töredékei a magyarországi német nyelvű lapokban lehető és még bibliográfiailag sem kiaknázott „Slavica” anyagnak. Egy másik tanulmány tárgya lehet(ne), miképpen élt és miből táplálkozott a pánszlávizmussal kapcsolatos hiedelem, illetve hogyan foglalt állást a magyarországi német nyelvű sajtó a magyar-német-szláv viszony problematikájában. Az állampolitikai tárgyú írások, újságcikkek (olykor a németországi sajtó kivonatai), illetve röpiratok mellett, olykor azok ellenében a magyarországi német nyelvű sajtó a különféle kultúráknak egymáshoz közvetítésében el nem hanyagolható szerepet játszott. S ez ennél inkább figyelemre méltó, mert a reformkor a nemzeti-nemzetiségi küzdelmekről, a megalapozott és megalapozatlan vádaskodástól, az ingerültségtől és a gyanúsítgatásoktól volt hangos.

FRIED ISTVÁN

³² Uo. 116. szám

³³ Uo. 10, 1846, 145. szám

³⁴ Uo. 11, 1847, 10. szám

³⁵ Uo.

³⁶ Uo. 29. szám

³⁷ Uo. 73. szám

³⁸ Uo. 77. szám

³⁹ Uo. 29., 31. szám

⁴⁰ Uo. 98. szám

⁴¹ Romy tevékenységéről részletesebben: FRIED István: *Romy Károly György, a kultúrközvetítő* (1828-1847), *Filológiai Közöny* 9, 1963, 204-218.

⁴² FERENCZ, Karl: valójában Philipp Korn, pozsonyi németajkú polgár, újságíró, antikvárius írói álneve, a *Pannónia* című lap munkatársa, 1848-as röpiratok szerzője. Vö.: *Petőfi-adattár* I. Gyűjtötte, sajtó alá rendezte és a jegyzereket írta: KISS József, Budapest 1987, 112, 194, 393.